

FHS Krigsskolen

Bacheloroppgave

Etiske troppssjefer i strid

Lærer kadetter ved Krigsskolen å håndtere moralske dilemmaer i strid?

Kadett Derås-de Jong, Rebekka, Hansen, Silje Karine, og Hetland, Maren

Lvert som en del av kravet til graden:

**BACHELOR I MILITÆRE STUDIER MED FORDYPNING I LEDELSE OG
LANDMAKT**

Antall ord: 11 962

Våren 2024

Godkjent for offentlig publisering

Forord

Denne oppgaven om etiske troppssjefer i strid er en del av Krigsskolens bachelorgrad, Ledelse og Landmakt våren 2024, og avslutter emnet OPG3201 Syntese. Denne bacheloren søker å utvide forståelsen av etisk opplæring og kunnskap, for å styrke fremtidig offiserers mulighet til å stille forberedt på å løse oppdrag innenfor etikkens rammer i fred, krise og krig.

Vi ønsker å takke vår veileder Ida Helene Henriksen som har stilt opp for oss i aller høyeste grad i både arbeidstid og fritid. Hennes kunnskaper og lidenskap for temaet har vært til stor inspirasjon og hjulpet oss i vårt arbeid med bacheloren, spesielt med innhenting av relevante kilder og gode oppmuntrende tilbakemeldinger. Vi håper også at vi kan gi noe tilbake med vårt arbeid og at det kan være til inspirasjon opp mot hennes arbeid med doktorgradsavhandling.

Vi retter også en takk til Bjørn Mobeck-Hanssen, og andre som har vært en støtte med det akademiske under skriveprosessen, samt å bidra med flere ulike perspektiver til arbeidet vårt.

Oslo, Krigsskolen, 05-04-2024

Sammendrag

I dagens utvidende krigsbilde, er det stadig flere dimensjoner å forholde seg til (Forsvaret, 2021, s. 6). Det etiske perspektivet ved krig er blant disse dimensjonene, og er en del som blir vanskeligere å vurdere. Like fullt stiller Forsvaret krav til at norske offiserer skal være i stand til å møte etiske og juridiske dilemmaer under oppdragsløsning og i en eventuell krig. Utdanningen ved Krigsskolen skal gi kadettene verktøyene de trenger for å møte disse på en god måte (Forsvaret, 2023). Denne oppgaven undersøker hvorvidt utdanningen ved Krigsskolen Operativ Linje gir kadettene tilstrekkelige kunnskap til å håndtere moralske dilemmaer i strid.

I oppgaven redegjøres det for teoretiske perspektiver om kunnskap og læring, og hvilke elementer som må være til stede for å skape læring. Deretter beskrives teori om etikk, moral og krig for å presentere hva som kreves av en offiser og hva kadettene må lære. I lys av dette er det gjennomført en dokumentanalyse av læringsutbytter og aktiviteter tilhørende bachelorstudiet “Bachelor i militær ledelse og landmakt” i den hensikt å undersøke hvordan Krigsskolen går frem for å utdanne kadettene innenfor etikk og moral. Analysen og drøftingen viser at Krigsskolen i noen grad gir kadettene etisk og moralsk opplæring, men, basert på teoriens presentasjon om læring og kunnskap, kommer det frem at det ikke utdannes tilstrekkelig for å oppnå læring. Mangel på kobling mellom det teoretiske grunnlaget og de påfølgende praksisarenaene gjør at teorien ikke blir omformet til de praktiske ferdigheter og kompetansen som er sett nødvendig for å håndtere de mulige moralske dilemmaer kadettene kan møte i strid.

Basert på funnene og drøftingen viser vi til behovet for å forske mer på hvilke metoder som egner seg best til etisk læring og utviklingen av moralsk kompetanse. Vi peker også på behovet for videre forskning på moralske skader og hvordan både forebygge og behandle det best mulig.

Innholdsfortegnelse

Tabelliste:	v
“Hva gjør vi nå, Løytnant?”	1
1 Innledning	2
1.1 Bakgrunn	2
1.2 Forforståelse	2
1.3 Problemstilling	3
1.4 Avgrensning	4
1.5 Sentrale begreper	5
1.6 Struktur	6
2 Teori	6
2.1 Læring.....	7
2.2 Kunnskap.....	8
2.3 Etikk og moral	9
2.4 Moralsk dømmekraft	10
2.5 Moralske dilemmaer	11
2.6 Profesjonsetikk – den militære profesjonen	11
2.7 Krig og etikk.....	12
2.8 Moralsk kompetanse.....	14
3 Metode	15
3.1 Samfunnsvitenskapelig metode og kvalitativ dokumentanalyse.....	16
3.2 Innholdsanalyse og søk.....	17
3.3 Metodekritikk	19
3.4 Kildekritikk.....	21
4 Resultater	21
5 Drøfting	26
5.1 Teoretisk kunnskap.....	27
5.1.1. Delkonklusjon.....	29
5.2 Ferdigheter.....	30
5.2.1 Delkonklusjon.....	32
5.3 Generell kompetanse	32
5.3.1 Delkonklusjon.....	34
6 Konklusjon	35

6.1 Svar på problemstillingen.....	35
6.2 Videre forskning.....	36
7 Referanser.....	38
8 Vedlegg.....	42
Vedlegg 1: Studieprogram Ledelse og Landmakt - Læringsutbytter	1
Vedlegg 2: Studieprogram Ledelse og Landmakt - Læringsaktiviteter	1
Vedlegg 3: Praksisarenaer Krigsskolen Operativ kull 21-24	1
Vedlegg 4: Etikk pensum Krigsskolen Operativ kull 21-24	1

Tabelliste:

Tabell 1: PICO

Tabell 2: Overordnede læringsutbytter

Tabell 3: Emnespesifikke læringsutbytter, 1. avdeling

Tabell 4: Emnespesifikke læringsutbytter, 2. avdeling

Tabell 5: Emnespesifikke læringsutbytter, 3. avdeling

Tabell 6: Praksis i bacheloren “ledelse og landmakt”

Tabell 7: Praksis i bacheloren “ledelse og landmakt”, oppsummert

“Hva gjør vi nå, Løytnant?”

Det er en kald februar dag i 1944. Kulden er bitende i dag. Den kryper opp fra bakken, inn under den frosne uniformen. Du er kald, men det er ingen forandring fra gårdsdagen. Eller dagen før det. Faktisk så kan du ikke huske sist du var god og varm. Det må ha vært før krigen en gang.

Du sitter på en fjellhulle med god utsikt over Tinnfjorden. Til høyre ser du ferjekaia på Mæl. Der står ferja Hydro, som gjør seg klar til avgang. Om bord er Hydro lastet med 39 tønner tungtvann som skal leveres til Tyskland. Flere tyske soldater vandrer rundt på dekk, og ombord med dem er det sivile reisende. Blant dem er det barn, flere barn.

Dere har jobbet mot dette i flere måneder. Månedsvis med diskusjon, trening og øving. Helt siden forrige operasjon, hvor noe, men ikke alt, gikk i luften. Nå skal alt ned. Ned i den dype fjorden hvor ferja seiler. Det skal du sørge for, en gang for alle.

Ferja forlater kaia og starter turen over Tinnfjorden. Vannet er rolig, fredfullt. Du kjenner hjertet banker hardt i brystet. Ferja seiler utover og en følelse du ikke helt kan beskrive brer seg innvendig.

Hydro er midt på fjorden. Ventingen er over. Soldatene rundt deg snur seg og ser til deg. Du trekker pusten dypt. Ingen sier et ord. Stillheten er rungende.

En av soldatene tar tak i deg. Trekker deg ut av det som skjer på Tinnfjorden. Han ser preget ut. Stresset. Nølende. Skyldig? Du ser ned på detonatoren i hendenes hans. Det rister i de likkleke fingrene. Du hever hodet og treffer det skremte blikket. Du tenker med deg selv; “Kan jeg leve med dette?”

Vinden uler om ørene dine idet du reiser deg opp. Det er nå du behøves. Valget er tatt, handlingen gjenstår. Soldatens stemme brister idet ordene forlater de frosne leppene hans; “Hva gjør vi nå, Løytnant?”

Fiktivt scenario inspirert av Tinnsjøaksjonen (20. februar, 1944)

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

“Sjefen som rollemodell vil gjennom egen evne til å mestre etiske utfordringer sette en viktig standard. Etisk handling under press er derfor en avgjørende lederkompetanse” (Forsvaret, 2012, punkt 4.2.4). I *Verdibasert forsvar, verdibasert ledelse?* beskrives lederkompetanse som evne til å mestre etiske utfordringer og til å handle etisk (Vikan, 2023, s. 466). Dette forutsetter at lederne innehar kunnskaper til å handle i tråd med de etiske standardene som forventes av en norsk offiser. Utdanningen ved Krigsskolen skal gi fremtidige norske offiserer verktøy for å bli militære yrkesutøvere som er i stand til å løse utfordringer i både fred, krise og krig (Forsvaret, 2023).

“I yrket du utdanner deg til vil du i ytterste konsekvens møte ekstreme situasjoner, der du møter etiske og juridiske dilemmaer. Utdanningen skal skape kritisk tenkende og reflekterende militære offiserer med teoretisk og praktisk militær kjernekompetanse og legge grunnlaget for å lære hele livet i den militære profesjonskonteksten” (Forsvaret, 2023).

Ved utgangen av Krigsskolen blir kadettene satt i stillinger hvor de skal lede soldater, potensielt i krig. Det innledende scenario skisserer en situasjon hvor rett og galt blir vanskelig å skille. Skal de senke et skip fullt av sivile, eller la tungtvannet komme til Tyskland og la de utvikle atombomben? Er kadettene forberedt på å håndtere slike situasjoner etter Krigsskolen?

Etisk kompetanse er trenbart og må aktivt praktiseres under utdanning (Coleman, 2013, s. 2). På Krigsskolen inngår etikk læringsutbytter i flere emner, men ikke som et eget fag. Læringsutbyttene legger grunnlaget for hvordan kadettene håndterer moralske dilemmaer under utdanning og i tjeneste etter endt skolegang. Denne oppgaven vil undersøke hvordan Krigsskolen utdanner ledere som er etisk reflekterte og kunnskapsrike.

1.2 Forforståelse

Etter den kalde krigen har viktigheten av etikk og etikkopplæring i Forsvaret blitt tydeliggjort og sentralisert i all militær utdanning. Nye tider med et endret konfliktbilde setter stadig større krav til etisk kompetanse (Lunde & Matlary, 2009, s.11). Den pågående krigen i Ukraina setter ting i perspektiv for oss som en del av den militære profesjon. Krigen

i Ukraina belyser blant annet krigens alvor og at læren om etisk og moralsk kunnskap ikke kan vente, men den behøves nå. Denne oppgaven skrives som en del av emne OPG3201 – Syntese, og er det nest siste emnet kadettene har på Krigsskolen. Kadetttilværelsen har gitt utallige arenaer for å bygge kunnskap, trene og øve på militær ledelse. Egne erfaringer og prøvelser under ulike øvelser har latt oss kjenne på viktigheten og vanskeligheten av å kunne fatte gjennomtenkte beslutninger under høyt press preget av stress og ekstreme forhold. Flere emner har presisert hvordan juridiske og etiske regler og prinsipper skal være med på å styre valgene vi tar i slike situasjoner. Det er nødvendig å balansere operasjonelle hensyn og samtidig respektere menneskerettigheter og folkeretten for å beskytte sivile menneskeliv. Samtidig har det blitt klart for oss at avgjørelser tuktet på etisk og moralsk grunnlag kan bidra til å beskytte en selv og sine soldater fra ytterligere psykologiske påkjenninger, og gjøre det lettere å leve med egne handlinger i ettertid.

Ledere og soldater må ha en etisk grunnholdning, og de må kunne se og kjenne igjen etiske og moralske dilemmaer når de står ovenfor et (Vikan, 2023, s. 457). Krigsskolens utdanning er en akademisk og teoretisk lederutdanning, som samtidig gir trening på praktiske ferdigheter. Kadettene måles og karaktersettes i løpet av studiet, men det er tilsynelatende ingen studiepoenggivende emner som satser utelukkende på etikkfaget. Det er derfor uklart i hvilken grad utdanningen ved Krigsskolen gir tilstrekkelige kunnskaper for å operasjonalisere Forsvarets verdier og grunnsyn. Det er identifisert et behov for at militære ledere innehar etisk og moralsk kompetanse for å gjennomføre sine plikter på en effektiv og hensiktsmessig måte. Samtidig skal de opprettholde egen integritet, verdighet og respekt gjennom sine handlinger på slagmarken, og i tillegg lede andre til å handle moralsk. Denne oppgaven vil derfor utforske de etiske kunnskapene som tilegnes gjennom tre år med militærutdanning på Krigsskolen.

1.3 Problemstilling

Hensikten med oppgaven er å undersøke i hvilken grad utdanningen ved Krigsskolen gir fremtidige offiserer de nødvendige etiske kunnskapene de trenger for å håndtere moralske dilemmaer i en krigssituasjon. Oppgaven vil redegjøre for sentrale begreper og teori omkring læring, kunnskap, etikk, moral, profesjon og krig, for deretter å drøfte om læringsutbyttene ved Krigsskolen oppfylles ved hjelp av den kunnskapen som tilføres.

Problemstillingen oppgaven tar for seg er:

“I hvilken grad gir etikkundervisningen ved Krigsskolens Operativ Linje tilstrekkelig kunnskap til å håndtere moralske dilemmaer i strid?”

Tilstrekkelig kunnskap betyr i denne sammenhengen at personen som møter dilemmaet har teoretisk kunnskap, ferdigheter og kompetanse til å handle moralsk i kritiske øyeblikk.

1.4 Avgrensning

Individets moral og etikk er under utvikling gjennom hele livet (Kvalnes, 2017), og påvirkes av ulike faktorer. Oppgaven begrenses til den læringen og utviklingen Krigsskolen fasiliterer for innenfor etikk og moral, og ikke den individuelle utviklingen fra kadettenes bakgrunn før utdanningen. Oppgaven studerer ikke profesjonsutdanningen eller ledelse som fag, men ser på opplæringen innenfor etikkfaget. Videre er fokuset på håndtering av etiske og moralske utfordringer under oppdragsløsning, ikke eventuelle etterfølger, rehabilitering, PTSD og moralske sår. På bakgrunn av tid tilgjengelig og aktiviteter som foregår parallelt med oppgaven, har muligheten til å undersøke utdanningen for andre kull vært begrenset. Oppgaven begrenses derfor til Krigsskolens Operative Linje, Kull 21-24. Den vil heller ikke ta for seg en eventuell videreutvikling som kan forekomme i avdeling ved videre tjeneste, da det etter endt utdanning på Krigsskolen forventes at kadettene skal fungere i oppdragsløsning.

Oppgaven benytter seg av Krigsskolens nedskrevne læringsutbytter for utdanningen, samt beskrivelser av læringsaktiviteter og praksisarenaer i de ulike emnene. Disse sier noe om hva den enkelte kadett skal ha lært og gjennomgått i løpet av studiet, og hvordan Krigsskolen søker å gi kadettene etisk og moralsk kunnskap til å løse oppdrag i fred, krise og krig. Studiets pensum er også benyttet for å gi en oversikt over den teoretiske kunnskapen kadettene får. Utover dette avgrenses oppgaven fra annen informasjon om utdanningen.

Det er en forutsetning for oppgaven at utdanningen treffer kadetter som har en grunnleggende forståelse av hva som anses som rett og galt samfunnet vårt, samt er selektert gjennom FOS på bakgrunn av Forsvarets grunnsyn på ledelse og kjerneverdier (Forsvaret, u.å.).

1.5 Sentrale begreper

Deindividualisering (deindividuation): fenomen hvor mennesker handler annerledes i en gruppe enn de ville gjort alene, fordi man er mindre identifiserbar og det er dermed vanskeligere å bli ansvarliggjort. Dette behøver ikke være bevisst. Eksempler kan være både positive og negative: hjelpsomhet i gruppen, eller vold (Douglas, u.å.).

Dyd: karakteristika som fører til rett handling basert på egenverdien av det å handle rett, og ikke den instrumentelle verdien hvor man veier fordeler og ulemper opp mot egen vinning (Kvalnes 2017, s. 51).

Esprit de corps: moralen i gruppen. Moral her ment som felles verdier og normer som gruppen deler, og omhandler hvordan de behandler hverandre. Esprit de corps handler om tilliten medlemmene i gruppen har til hverandre, og trivselen i gruppen (Sweeney et al., 2011, s. 14).

Holdninger: inneholder en kunnskapsdel og en emosjonell del som gir utslag i handling mot situasjon, fenomen eller person. Holdninger kan utvikles og etableres, ofte med påvirkninger fra miljø, kultur eller subkulturer, og det tar derfor tid å bevisst utvikle en spesifikk holdning. Utgjør en sentral del av en persons personlighet, og er i nær tilknytning til personens verdier og oppfatninger (Haugen, 2020).

Krigsskolen Operativ linje: 3-årig Bachelorstudie i Ledelse og Landmakt ved Krigsskolen i Oslo.

Læringsutbytter: også omtalt som læreplanmål. “Det en person vet, kan og er i stand til å gjøre som resultat av en læringsprosess” (Kunnskapsdepartementet, 2017, §2). Består av kunnskapsmål, ferdighetsmål og generell kompetansemål. Kan beskrives som forventet kunnskap etter fullført utdanning.

Læringsaktiviteter: en beskrivelse av hva de ulike emnene handler om, og hvilke læringsmetoder som nyttes i de ulike emnene (vedlegg 2)

Moralsk frakobling (moral disengagement): når mennesker distanserer seg fra sine vanlige etiske adferdsstandarder, og så unnskylder og bortforklarer det nye uetiske handlingsmønsteret for å unngå og anerkjenne at de gjorde noe galt, for å beskytte seg selv (*Moral Disengagement*, u.å.).

Moralske skader/sår: psykisk skade som følge av å ha måttet stå i et moralsk dilemma, med påfølgende følelser av skyld, skam og sinne (Molendijk, 2020).

Refleksjon: handler om "... å se tilbake på, tenke grundig over og skape mening for å forstå" (Horgen, 2023, s. 412). Kan også beskrives som vurdering, konkludering og meningsskaping av erfaringer som grunnlag for å endre adferd (Kolb, 2015, s. 58).

1.6 Struktur

Teksten er overordnet delt inn i kapitler, delkapitler og avsnitt. Det innværende kapittelet presenterer oppgavens tema og problemstilling. Kapittelet gir også innblikk i forfatterens grunnlag for valg av tema og presentere oppgavens avgrensninger og rammer, samt definisjon av sentrale begreper for oppgavens helhetlige forståelse.

Opgavens andre kapittel presenterer sentral teori innenfor læring, etikk og krig. Her er det naturlig å starte overordnet med læring, med utgangspunkt i teoretikeren Kolb og Forsvarets syn. Deretter forklares tilegnelsen av læring og kunnskap ut ifra filosofen Aristoteles syn på kunnskap, noe som blir veiledende for videre vinkling av oppgaven. Teorien tar så for seg etikk og moral, etikk i den militære profesjon og avslutningsvis hvordan tilegne seg moralsk kompetanse. Dette blir rammene for det som skal drøftes senere i oppgaven.

Tredje kapittel presenterer oppgavens metode og gir forståelse for fremgangsmåten vi har benyttet for å svare på problemstillingen. Kritikk av metoden og kilder som er tatt i bruk presenteres også. I kapittel fire presenteres resultatene, basert på læringsutbytter og praksisarenaer fra Krigsskolen.

Kapittel fem drøfter resultatene presentert i kapittel fire, og er strukturert på tilsvarende måte som læringsutbyttene; kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse. Hvert delkapittel ender i en delkonklusjon, og vil gi utgangspunktet for siste kapittel som besvarer problemstillingen og konkluderer oppgaven.

2 Teori

Dette kapitlet redegjør for relevant teori. Kapittelet starter med å definere læring og kunnskap, før den tar for seg etikk, moral og moralsk kompetanse.

2.1 Læring

Forsvaret skriver på sine nettsider at “Gjennom teori, praksis og refleksjon utvikles du til å bli en spesialist eller offiser” (Forsvaret, 2024). Her trekkes teori, praksis og refleksjon frem som tre hovedelementer i utdanningen ved Krigsskolen. Måten kadettene utvikler seg på, er gjennom læring av teori, tilegnelsen av ferdigheter og refleksjon.

Kolb omtaler læring som “... the process whereby knowledge is created through the transformation of experience” (Kolb, 2015, s. 49). I modellen The Experiential Learning Cycle skriver han at læring skapes gjennom fire trinn; konkrete erfaringer, reflekterte observasjoner, konseptualisering av erfaringer og aktiv eksperimentering. Han hevder at dette er en ideell syklus, hvor utøveren er innom alle trinnene ved hjelp av erfaring, refleksjon, tenkning og handling (Kolb, 2015, s. 49). Konkrete erfaringer og reflekterte observasjoner omhandler oppfattelsen av en situasjon: opplevelsen finner sted både i det mentale og det fysiske domenet. Konseptualisering av erfaringer og aktiv eksperimentering omhandler derimot eksperimentering av ferdigheter og refleksjon. Dette er den transformerende prosessen hvor praktisk og teoretisk kunnskap omdannes til læring (Kolb, 2015, s. 78).

Læring er en kontinuerlig prosess som er forankret i erfaring (Kolb, 2015, s. 38). En læringssituasjon møtes med tidligere påvirkninger og meninger, herav tidligere erfaringer, miljøpåvirkninger eller kulturelle påvirkninger. Kolb mener derfor at det ikke læres, det re-læres og endres kunnskap kontinuerlig gjennom livet. Læring kan finne sted individuelt, men også av andres erfaringer. Han påpeker viktigheten av kritisk tenkning (Kolb, 2015, s. 334). Erfaringslæring er derfor en viktig læringsarena, men må møtes av kritisk tenkende elever som er i stand til å gjøre egne vurderinger.

Forsvaret omtaler læring som prosessen som innebærer alle endringer i menneskets personlighet som ikke nødvendigvis direkte eller indirekte leder tilbake til arvelige faktorer (Forsvaret, 2006, s. 48). Allikevel vektlegges det særskilt at det læres gjennom aktiviteter hvor det tilegnes ny eller endret kunnskap, verdier, atferd, preferanser eller ferdigheter. Denne informasjonen kan erverves gjennom ulike typer og kombinasjoner av kunnskap (NOU 2014: 7, s. 32). Sett opp mot Kolbs definisjon av læring og hans Experiential Learning Cycle, er begge definisjonene treffende.

Oppsummert handler læring om å tilegne seg ny, eller endre ervervet kunnskap, ferdigheter eller verdier som fører til endring i atferdsmønster. For en kadett betyr dette at skolehverdagen må tilrettelegge for teoretiske og praktiske utfordringer innenfor fagfeltet etikk. For å oppnå endringer i atferdsmønsteret må den teoretiske kunnskapen man tilegner seg øves og prøves, samt reflekteres over, slik at det skapes utvikling. “Det vi må lære før vi kan gjøre det, det lærer vi ved å gjøre det” (Aristoteles, 1999, s. 19). Lignende tilnærminger tilrettelegger for erfaringslæring og utdanning av reflekterte, teoretisk og praktisk dyktige offiserer.

2.2 Kunnskap

Krigsskolen skal gi kadetten store mengder kunnskap for å kunne fungere i fred, krise og krig. Teorier, modeller og en opparbeidet erfaringsbank, vil bidra til at troppssjefen står kunnskapsrik i møte med fienden og krigens moralske dilemmaer.

Forsvaret definerer kunnskap som “Viten om at noe er eller finnes, og vite hvordan noe er” (Forsvaret, 2006, s. 47). Denne definisjonen er lite spesifikk og tillater ulike tolkninger av hva kunnskap omfatter. Det blir derfor viktig for oppgaven å definere hva kunnskap innebærer, basert på Forsvarets definisjon.

Allerede 300 år f.Kr påpekte den Greske filosofen Aristoteles at det fantes tre former for kunnskap; episteme (teoretisk kunnskap), techne (kunnskap relatert til ferdigheter) og fronesis (praktisk klokskap) (Stenersen Hovdenak, 2016, s. 333). En forenklet måte å forstå dem på, er som teoretisk kunnskap, ferdigheter og kompetanse.

Teoretisk kunnskap er informasjonen som tilegnes gjennom teorier og fakta. Herunder vitenskapelig teori og objektivitet, samt militærvitenskap og innrapportering basert på harde fakta (Stenersen Hovdenak, 2016, s. 332). Med andre ord så er teoretisk kunnskap det som leses og pugges.

Ferdigheter omtales som “evnen til å anvende kunnskap for å løse problemer og oppgaver. Det er ulike typer ferdigheter: kognitive, praktiske, kreative og kommunikative” (Kunnskapsdepartementet, 2011, s.16). Ferdighetene til kadetten blir da selve evnen til å løse problemer og oppgaver på både det mentale og fysiske plan.

Kompetanse handler om selvstendig bruk av teoretisk kunnskap og ferdigheter i ulike sammenhenger gjennom samarbeidsevne, refleksjon, kritisk tenkning og ansvarlighet

(Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 16). Forsvaret definerer kompetanse som “Evne og vilje til å anvende kunnskaper, holdninger og ferdigheter og der igjennom mestre og handle tilfredsstillende” (Forsvaret, 2006, s. 47). Kompetanse er derfor selve utførelsen av den teoretiske kunnskapen og ferdighetene man innehar, men med et holdningsperspektiv på utførelsen. Dette farges av tidligere opplevelser, teoretisk kunnskap og personens egne meninger og ferdigheter.

David Kolb definerer kunnskap som “results from the combination of grasping experience and transforming it” (Kolb, 2015, s. 67). Her knytter Kolb sammen teoretisk kunnskap, ferdigheter og kompetanse, og vektlegger forståelse. Det kreves altså mer enn å kunne gjengi informasjon eller gjennomføre en praktisk øvelse. Kunnskap krever at man forstår hvorfor ting gjøres og hvilken sammenheng det gjøres i. Det er denne forståelsen som fører til læring.

Kunnskap kan derfor tolkes til å innebære forståelsen av teoretisk kunnskap, ferdigheter, holdninger og kompetanse. Kunnskap blir med andre ord, “viten om at noe er eller finnes, og vite hvordan noe er” (Forsvaret, 2006, s. 47).

2.3 Etikk og moral

Etikk og moral er begreper som brukes for å betegne skillet mellom rett og galt. Disse grunnleggende elementene bidrar til å veilede vårt tankesett og våre handlinger. Begrepene stammer i utgangspunktet fra hvert sitt språk, etikk av gresk og moral av latin, og er beskrivelser av hva som er sedvane eller skikk og bruk (Kvalnes, 2017, s. 15). Hverdagstalen bruker begrepene som synonymmer om hverandre. En fellesnevner blant teoretikere innenfor etikken er allikevel beskrivelsen av etikk som den teoretiske delen av fagfeltet, mens moral kan betraktes som den praktiske biten.

Etikken som fagfelt griper inn på en rekke områder. Etisk teori kan beskrives som et system av normer som gir et perspektiv og en metodikk for vurdering av et etisk spørsmål (Lunde & Matlary, 2009, s. 30). Enklere forklart de etiske “brillene” man velger å se på en situasjon gjennom. Ulike etiske modeller kan hjelpe oss med å se på etiske problemer fra forskjellige perspektiver. Teorien som finnes innenfor etikken blir dermed ikke et mål i seg selv, men et hjelpemiddel for å strukturere tankene og refleksjonene rundt de etiske problemstillingene. Moralen, den praktiske delen av etikken, dannes av personlige og felles oppfatninger av som er rett og galt i omgang mellom mennesker (Kvalnes, 2017, s. 17). Moralen setter altså

grenser for en persons atferd, og er i stadig utvikling gjennom livet. Den greske filosofen Aristoteles så på moralen som en både formbar og trenbar egenskap. Han påpekte eksempelvis viktigheten av å ha gode moralske forbilder og oppdragere gjennom hele livet. Han så på mennesket som et skjørt vesen når det kommer til moralsk utvikling (Kvalnes, 2017, s. 17). I starten av livet forstår vi kanskje ikke viktigheten av verdier og holdninger som ærlighet, respekt og hjelpsomhet. Gjennom andres eksempel vil vi gradvis forstå og implementere disse egenskapene i vår egen væremåte.

2.4 Moralsk dømmekraft

Teori innenfor den kognitive psykologien presenterer to psykologiske system som bidrar til å drive kognitive prosesser. Disse to prosessene bidrar med å ta avgjørelser, inklusivt moralske avgjørelser. Psykolog Daniel Kahnemann beskriver de kognitive prosessene som system 1 og system 2 (2012). System 1 er et intuitivt system som virker automatisk og hurtig, og innebærer liten til ingen anstrengelse. System 2 er det analytiske systemet. Dette krever oppmerksomhet, anstrengende mental aktivitet og bidrar til å ta kalkulerte avgjørelser (Kahnemann, 2012). Forskning innenfor etikkfaget presenterer et tilsvarende todelt system som kan benyttes for å belyse moralsk dømmekraft (Tessman, 2017). Moralske avgjørelser kan tas basert på en automatisk prosess, også kjent som “magefølelse”, eller basert på mer tidskrevende og kontrollerte resonnerer.

Amerikansk sosial-psykolog Jonathan Haidt baserer sin modell, the Social intuition model, på system 1 og system 2-tenkning. Han belyser at det er sjeldent mennesker tar moralske beslutninger basert på refleksjon og grubling, men at det er følelsene som virker styrende på dømmekraften. Negative eller positive følelser kobles til situasjonen man befinner seg i og dømmes deretter som enten rett eller feil. Det intuitive systemet har beslutningsmyndighet over situasjonen. Haidt trekker frem at det er vanlig at vi bedriver moralsk argumentasjon og refleksjon, men dette skjer som regel etter at avgjørelsen allerede har funnet sted. Vi reflekterer i ettertid og begrunner valgene våre. Vi rettferdiggjør og bekrefter at avgjørelsen var rett ovenfor andre, og på denne måten unngå at de syntes dårlig om oss. Bekreftelsen fra andre bidrar også til å styre hva vi føler om oss selv i etterkant av situasjonen. Denne delen er bakgrunnen for den sosiale biten i Haidt’s Social intuition model (Tessman, 2017, s. 64-70).

Mennesker er sosiale vesener som stort sett lever i grupper. Gjennom samarbeid og gruppetenkning har evolusjonen gitt mennesket egenskapen kognitiv empati. Gjennom det sosiale samværet har det oppstått en tanke om at enkelte handlinger og trekk er moralsk gode, eller moralsk nødvendige. Moralske verdier er tuktet på en blanding av genetikk og kultur, og handlinger som anses som moralsk gode i et samfunn kan anses gale i et annet (Tessman, 2017, s. 81-83). Mennesket som deltaker i et samfunn, er ofte også del av ulike sosiale grupper med ulike roller. Det er når motstridende verdier, syn og impulser på tvers av roller og grupper treffer hverandre, at det blir utfordrende å handle moralsk.

2.5 Moralske dilemmaer

Moralske konflikter oppstår når to eller flere moralske verdier, av lik eller ulik art, settes opp mot hverandre (Molendijk, 2021, s. 22-24). Moralske verdier hos et menneske kan være mange, og i enkelte situasjon hvor verdiene settes i opposisjon kan det være uklart hva som er det rette å gjøre. En situasjon kan beskrives som en moralsk konflikt dersom; det er moralske krav om å gjøre A, og det er moralske krav om å gjøre B, men du kan ikke gjøre både A og B (Tessman, 2017, s. 27). Situasjonen krever at du tar et valg. Moralske konflikter kan i enkelte tilfeller innebære såkalte umulige moralske krav. Situasjoner som innebærer slike umulige krav, eller hvor beslutningstakeren må velge å prioritere en moralsk verdi eller forpliktelse fremfor en eller flere andre, kan defineres som et moralsk dilemma (Kvalnes, 2017, s. 20). Tessman beskriver sammenhengen mellom moralske konflikter og dilemmaer på følgende vis; “Alle moralske dilemmaer er moralske konflikter, men ikke alle moralske konflikter er moralske dilemmaer” (Tessman, 2017, s. 27). En moralsk konflikt har på sin side en potensiell løsning, men blir beskrevet som et moralsk dilemma dersom det innebærer umulige og uløselige moralske krav.

Det kan være vanskelig å skille mellom konflikter og dilemmaer, og overgangen er flytende. I mange moralske konflikter og dilemmaer kan det dukke opp et behov for å velge mellom personlige verdier og ønsker, og de verdier, prinsipper og krav som stilles i tråd med egen profesjon og profesjonsidentitet. Dette kan gjøre at det å handle moralsk blir spesielt utfordrende.

2.6 Profesjonsetikk – den militære profesjonen

En persons moralske tro og forventninger er essensielle både personlig og sosialt (Molendijk, 2021, s.22). Moral utvikles gjennom sosiale prosesser og ved deltakelse i samfunnet. Felles

moral kan binde grupper sammen, men moral kan også være en kilde til splittelse og konflikt. Omgivelsene kan eksempelvis trigge psykologiske mekanismer som forsterker eller prioriterer bort enkelte holdninger og verdier (Kvalnes, 2017, s. 17). Moral kan også fungere som en kilde for konflikt innad i et individ. Mennesker adapterer moralske standarder i ulike kontekster. I en soldatkontekst kan det hende at moralske standarder som kommer fra det sivile liv, ikke samsvarer med verdiene og normene i den militære settingen. Problemene i tilknytning til konkurrerende moralske verdisett er den vanligste formen for moralske dilemmaer (Molendijk, 2021, s.24). Besittelsen av ulike roller kan by på moralske konflikter eller dilemmaer i form av at man eksempelvis må velge mellom sin egen tro og verdisyn, og profesjonens verdier. Dette omtales ofte som en verdikonflikt. Verdikonflikter kan være opphav til moralsk skade for personen som gjennomfører handlingen.

Enkelte verdier og dyder settes spesielt høyt i den militære profesjon, sammenlignet med andre profesjoner. Evnen til å handle riktig i kritiske øyeblikk står sentralt, da avgjørelser kan ha konsekvenser både for eget og andres liv. Mandatet som gis til å handle heretter stiller store krav til disiplin og en høyt utviklet moral og etisk sans (Forsvaret, 2007). Den amerikanske offiseren Norman Schwarzkopf uttrykker at profesjonaliteten blant annet består av karakter, forklart som evnen til å utøve etisk skjønn i en kritisk situasjon; “Ledelse består av karakter og kompetanse. Mangler man kompetanse, kan dette rettes på, men mangler man karakter, nytter ingenting.” (Lunde & Matlary, 2009, s. 206

“Den militære profesjons kjerne er tidløs, men også i stadig endring” (Lunde & Matlary, 2009, s. 205). De aller fleste profesjoner, inkludert den militære profesjon, besitter en spesifikk ekspertise, et bestemt samfunnsmessig ansvar og en felles identitet eller samhörighet innenfor profesjonen. Disse tre faktorene etablerer samlet en felles etos, også kalt verdigrunnlag (Lunde & Matlary, 2009). “Etos betegner hele feltet som dreier seg om kultur, tradisjoner, ideer og tenkemåter, etikk er det teoretiske normsystemet innenfor dette, mens moral dreier seg om praksis og atferd” (Lunde & Matlary, 2009, s. 18). I Forsvarets fellesoperative Doktrine betegnes profesjonens etos som det som utgjør profesjonens *sjel* (Forsvaret, 2007, s. 157).

2.7 Krig og etikk

Militærteoretikeren Carl von Clausewitz er gjennomgående i pensum ved Krigsskolen (Forsvaret, 2023). I vår forståelse av krig og dens bestanddeler står hans definisjon sentralt.

Krigen illustreres som en duell mellom viljer, hvor militærmakt er et middel for å påføre motstanderen egen vilje (Clausewitz 1989, s. 75). Videre kan hvordan vinne krigen teoretiseres, men virkeligheten vil aldri være helt lik som på papiret. Krigen oppstår aldri i et vakuum, men er en videreføring av politikken, og påvirkes av politiske og sosiale faktorer. Motstandernes oppfattelse av hverandre baseres på deres historiske bakgrunn (s. 78). Krigen er heller ikke bestående av ett kort slag, da det er umulig å påføre all makt samtidig. Å samle nok styrker og materiell til riktig sted tar tid, og man vil aldri vite nøyaktig behov. Partene har derfor tid til å reagere på hverandre før den planlagte handlingen er fullført. Det siste punktet Clausewitz understreker er at krigens resultat aldri er endelig (s. 80). Den tapende part vil ikke ha oppnådd sin vilje, som vil påvirke den følgende politiske utviklingen.

Friksjon er et sentralt begrep Clausewitz bruker for å illustrere hvorfor krigen aldri fremstår som på papiret eller på trening. Et tilsynelatende enkelt taktisk problem kan bli ekstremt vanskelig på grunn av ukontrollerbare situasjoner som oppstår underveis i striden (Clausewitz, 1989, s. 119). Væromslag kan gjøre at det første skuddet avfyres for sent, forsyninger ikke kommer frem, og soldatene slites ut raskere. En enkelt soldat kan trå feil og konsekvensene kan påvirke hele bataljonens operasjon. Uforutsette tilfeldigheter, sammen med krigens ubeskrivelige påkjenninger, utgjør friksjon som vil påvirke oppdragsløsningen og gjøre de enkleste ting vanskelige (s. 120).

Dagens stridsfelt utvides stadig. Nye domener og ny teknologi muliggjør strid på lengre avstander og på nye måter (Forsvaret, 2021, s.6). Kunstig Intelligens, autonome våpen og droner skaper mye diskusjon rundt krigens etikk og juss. Hva betyr det når man fjerner mennesket fra avtrekkeren, og hvem har skylden når det går galt? (Regjeringen, 2023)

I tillegg til teknologisk utvikling, er politisk og historisk kontekst formende for de militære operasjonene som preger krigsbilde. Irregulær krigføring og fremveksten av fredsoperasjoner har tvunget den militære profesjonen til å revurdere engasjementsregler, bruken av makt og nøytralitet (Berdal, 2008, s. 178). I eksempelvis counter-insurgency (COIN) operasjoner, er skillet mellom taktisk, operasjonelt, strategisk og politisk nivå blitt diffust. Taktiske handlinger til soldatene på bakken kan få store politiske etterfølger (Strachan, 2010). Skillet mellom stridende og ikke-stridende blir stadig mer uklart, når ikke-uniformerte, ikke-statlige aktører utgjør deler av trusselbildet. Terrorisme kan innebære en motstander som har intensjon om å bli drept, i motsetning til en konvensjonell motstander som ønsker å overleve og reagerer deretter (French, 2016, s. 14). Utallige slike perspektiver

beskriver kompleksiteten i dagens krigsbilde. Det er stadig flere ting å holde oversikt over i stridsbilde, og flere situasjoner som er med på å skape usikkerhet og friksjon.

Moralske dilemmaer er potensielt en stor del av friksjonen som oppleves under krig, og forsterkes av dagens kompleksitet på stridsfeltet. Det er krevende å stå i, og det vil påvirke soldatens vilje. Opplevelsen av hjelpeløshet, fortvilelse og frykt for å handle feil vil kunne gi motstanderen et mulighetsvindu til å utnytte våre svakheter. Etske og moralske utfordringer er spesielt sannsynlige i moderne militær kontekst, basert på høy risiko, kulturelle forskjeller, mangelen på tydelige løsninger og stress i sammenheng med tidskritisk behov for handling (Olsthoorn, 2017, s. 4-5). Det er derfor kritisk at militært personell er forberedt på å håndtere slike situasjoner (s. 5), slik at friksjonen som påføres blir så liten som mulig.

2.8 Moralsk kompetanse

I sammenheng med definisjonen av kompetanse i tidligere delkapittel, er moralsk kompetanse selvstendig bruk av etisk og moralsk kunnskap og ferdigheter i handlinger og oppgaveløsning. Moralske konflikter og dilemmaer krever handling, men det betyr ikke at man nødvendigvis er i stand til å vurdere, begrunne og erkjenne hva som står på spill ved valget man tar. Moralsk kompetanse handler dog i stor grad om de moralske vurderinger og perspektiver en person er i stand til å gjennomføre. Dette innebærer flere betingelser: Først må et individ være klar over moralske aspekter i en gitt situasjon, og ha evnen til å anerkjenne egne moralske standarder og verdier relatert til situasjonen. Deretter må personen kunne vurdere alternativene og tilhørende konsekvenser. Heretter må en bruke egen dømmekraft til å ta en avgjørelse i samsvar med egne moralske vurderinger, og kunne utføre den bestemte handlingen, samt vise evne og vilje til å ta ansvar for den. Avslutningsvis må individet kunne forklare de moralske dimensjonene i situasjonen (Olsthoorn, 2017, s. 25-26).

I boken *Military Ethics and Leadership* skriver de Graaff et al. om det nederlandske forsvarrets etikkundervisning og videreutvikling av denne. De argumenterer for at utdanningen neglisjerer psykologiske mekanismer og at læringen derfor ikke blir optimal (Olsthoorn, 2017). Dette er et viktig aspekt da moralsk dømmekraft som beskrevet tidligere, blir påvirket av følelser, og særlig i forbindelse med psykologiske mekanismer som deindividualisering, konformitet, moralsk frakobling og frykt. Det er spesielt viktig at

militære ledere innehar kompetanse til å håndtere dette, da ledere spiller en særlig rolle mot initiering av gruppens handlinger i situasjoner som er etisk utfordrende (s. 6).

De Graaff et al. beskriver noen aspekter ved etisk utdanning av de nederlandske styrkene, som verdigrunnlag, dilemmatrening, og moralsk frakobling (Olsthoorn, 2017, s. 23). Her vektlegges blant annet verdiene heltemot, kameratskap, og ære som tradisjonelt forbindes med *esprit de corps*. Dette er viktige verdier for en avdeling. Samtidig kan det være negativt i moralsk utfordrende situasjoner, da det kan gjøre avdelingen innover-fokusert. Eksempelvis kan dette resultere i blind lojalitet mot egne, som hemmer den moralske dømmekraften ovenfor andre (s. 23). Videre er dilemmatreningen mangelfull, da den fokuserer mest på ekstreme dilemmaer, hvor det er veldig tydelig ulike moralske standarder som står i motsetning til hverandre og hvilke. Moralske konflikter kan også forekomme på mindre tydelig vis, hvor man ikke før etterpå innser valget som er tatt. Man kan eksempelvis være helt sikker på hva man skal gjøre som en god soldat, og raskt handle deretter, men senere innse at man ikke handlet som et godt menneske (Molendijk, 2020). Mange tar skade av situasjoner hvor man ikke i like stor grad legger merke til, eller tar inn over seg de moralske dimensjonene. Videre skriver de Graaff et al. at moralsk frakobling også for det meste diskuteres i forbindelse med ekstreme eksempler slik som My Lai massakren, som gjør at man ikke kjenner igjen moralsk frakobling i mindre alvorlige situasjoner. Fokuset på ekstreme situasjoner gjør at det både er vanskeligere å gjennomføre praktisk dilemmatrening, da det er utfordrende å simulere, og det hemmer evnen til å identifisere oppdukkende moralske utfordringer i strid før det er for sent (Olsthoorn, 2017, s. 24-25). Tilegnet kunnskap er dermed ikke tilstrekkelig for å ha moralsk kompetanse.

3 Metode

Oppgaven har nå gjort rede for relevant teori og teoretikers syn på sentrale deler av etikkfaget og tilegnelsen av etiske og moralske kunnskaper. Dette kapittelet har til hensikt å redegjøre for oppgavens fremgangsmåte og anvendt metode. Først introduseres samfunnsvitenskapelig metode, for deretter oppgavens valgte metodetilnærming. Metoden er en kvalitativ dokumentanalyse, spisset til en innholdsanalyse. Dette følges opp med en forklaring av fremgangsmåte for datainnsamling, dokumentetsøk og metode for analyse av dokumentinnholdet. Avslutningsvis presenteres kritikk mot valgt metode og kildekritikk.

3.1 Samfunnsvitenskapelig metode og kvalitativ dokumentanalyse

For å bekrefte eller avkrefte antakelser om virkeligheten, og oppnå ny eller sikre gammel viten, er det nødvendig å jobbe systematisk og metodisk. Metode beskriver de verktøy som benyttes for å samle inn informasjon, også kalt data (Halvorsen, 2014, s. 20). Samfunnsvitenskapelig metode er den delen av vitenskapen som lar oss undersøke den sosiale virkeligheten og gir oss informasjon om samfunnsmessige forhold og prosesser (Johannesen et al, 2021, s. 21). Innsamling, analysering og tolkning av data er en sentral del av forskningen (Johannesen et al., 2016, s.25). Innsamlede data kalles empiri, og i denne oppgaven brukes en kvalitativ metodetilnærming for innsamling.

Kvalitative forskningsmetoder egner seg særlig godt til innhenting av informasjon og meninger som ligger til grunn for sosiale relasjoner og atferd, samt den sosiale konteksten som handlinger og meninger utvikles innenfor (Halvorsen, 2014, s.132-133). En kvalitativ metode gir også mulighet til å forske på fenomener som det ikke allerede eksisterer mye kunnskap om (Johannesen 2021, s. 23). Etikken som fagfelt er dypt forankret i menneskelige verdier, oppfattelser og sosiale kontekster og en kvalitativ metode vil dermed tillate oss å utforske disse aspektene innenfor temaet etikk, som ofte er ansett som subjektivt og med rom for individuell tolkning.

Ved en kvalitativ tilnærming foregår datainnsamlingen og analysen parallelt (Halvorsen, 2014, s.132). Metoden benyttet i oppgaven for å samle empiri er dokumentstudie, nærmere bestemt dokumentanalyse. Dette er en kvalitativ, ikke-påtrengende forskningsmetode, som produserer empiri uten at andre enn forskeren selv trenger å bli involvert i forskningsprosessen. Det benyttes dokumenter som i utgangspunktet er produsert for andre formål enn forskning (Tjora, 2023, s. 195). Ved å benytte innholdsanalyse på interndokumenter fra en institusjon som Krigsskolen har vi hatt mulighet til å skaffe informasjon om saksforhold som er nedtegnet på bestemte tider og til bestemte formål. I denne oppgaven er dette beskrivelser av læringsutbytter, læringsaktiviteter og praksisarenaer til kull 21-24 Poulsson. Læringsutbyttene, læringsaktivitetene og praksisarenaene er hentet fra Forsvarets nettsider samt interne dokumenter fra Krigsskolen, og sammenfattet til tre nye samlingsdokumenter (se vedlegg 1, 2, og 3).

Dokumentene er analysert gjennom den formen for dokumentanalyse som kalles innholdsanalyse. Denne analysen er en systematisk metode for tolkning og analysering av

mønstre, temaer og annen relevant informasjon som finnes i materialet (Krumsvik, 2014, s. 145). Analyse og granskning av dokumenter gir rom for å forstå virkeligheten gjennom tekst, og å se hvordan tekst er med på å forme virkeligheten og vår forståelse av den. Her utgjør funnene i dokumentene studiets empiri (Tjora, 2023). Dette anses som en passende metode, da de valgte dokumentene er skrevet for å fortelle leseren hvordan utdanningen er lagt opp, studiets innhold og fokusområder, både teoretisk og praktisk. Dette gir grunnlag for både å drøfte selve innholdet i utdanningen, samt hvordan den tilrettelegger for læring hos kadettene.

Når vi nå har utledet og forsket på data, vil et sentralt spørsmål å stille seg være om dataen er reliabel og valid. Reliabilitet, eller pålitelighet, er lettere å måle i kvantitative studier heller enn kvalitative, da de i stor grad omfatter etterprøvnbarhet (Krumsvik, 2014, s.157). I en kvalitativ studie vil det derfor kreve at man gjennomgående bruker samme metode for innsamling og bearbeidelse av data, og at dataen kan overføres til lignende grupper i ettertid. I denne oppgaven kan eksempelvis lignende metode benyttes for å undersøke tilsvarende problemstilling for andre årskull ved Krigsskolen. Hvorvidt metoden kan brukes på andre Krigsskolekull avhenger også av hvor generaliserbare funnene som kommer frem er (Krumsvik, 2014, s.153).

Validitet henger sammen med studiens reliabilitet (Krumsvik, 2014, s. 151). Dette dreier seg om at studien faktisk undersøker det den sier den har til hensikt å undersøke (s.151). Det er derfor sentralt at forskeren reflekterer og gjør seg opp en mening om hva slags data som skal samles inn samt hvordan den skal brukes. Det er viktig å opprettholde en grad av bevissthet rundt, og kontinuerlig kontrollere studiens validitet gjennom forskningsprosessen (Krumsvik, 2014, s.153).

3.2 Innholdsanalyse og søk

Oppgaven benytter en generell tilnærming til planleggingen av søk utviklet av bibliotekene på Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen og Høgskulen på Vestlandet (Søkogskriv, 2024).

Før planleggingen startet, ble oppgaven dekomponert og visualisert. Denne analysen ga innblikk i elementer som tilgjengelig tid, ressurser og ønsket metode (Heuer & Pherson, 2015, s. 43). Deretter kom valg av tematikk. Oppgaven har til formål å fordype seg i etikk og det ble derfor naturlig å velge i relasjon til egen utdanning ved Krigsskolen.

Problemstillingen ble utledet i støtte med veiledning, og avgrensninger og forutsetninger kom som en konsekvens av denne.

Først ble det identifisert generelle definisjoner og synonymer forbundet med etikk. Deretter ble funnene undersøkt opp mot lærebøker tilknyttet emnet og tidligere pensumlitteratur. Her ble det klart at læring og kunnskap ville ha en sentral del i oppgaven, da den skulle knyttes opp mot Krigsskolens undervisning. Det betydde at Krigsskolens læringsutbytter og studiets fremstilling måtte hentes frem for det relevante kullet. Dette ga en generell forståelse for temaet og satte en retning på oppgaven basert på litteratur og læringsutbytter.

Deler av benyttet faglitteratur var allerede identifisert, både pensum fra tidligere emner og anbefalt litteratur fra veileder. Faglitteraturen er valgt på bakgrunn av problemstillingen og knyttet til etikk og moral i læring og militær kontekst. Valg av faglitteratur skal skape en forventning for leseren om forholdet mellom de ulike attributtene og hvordan den utvalgte faglitteraturen kan settes i sammenheng (Heier & Knutsen, 2021, s. 80-82).

Gjennom fagbibliotekets søkeverktøy, Oria, ble følgende databaser brukt til søk av faglitteratur: Idunn, EBSCOhost, Researchgate, ProQuest, og BrowZine. Databasene er gode verktøy for å sortere vekk litteratur som ikke er fagfelleverdert, og å få relevante søkeresultater. Helsebiblioteket, offentlige utredninger og Forsvarets egen nettside ble også benyttet. Disse sidene ga verktøy for metodikk, informasjon og definisjoner om studiet som ikke fantes i databasene. Interne dokumenter fra Krigsskolen og Forsvaret ble utgangspunktet for å identifisere og ta i bruk Forsvarets egne definisjoner, doktriner og grunnsyn.

Søkeverktøyet PICO ble brukt for både søk etter faglitteratur, og for å analysere dokumentene. PICO-metoden ble introdusert i 1995 av Richardson et al., som en firedelt modell for presise søk. I utgangspunktet ble den utviklet for kliniske spørsmål rettet mot medisin og pasientspørsmål, men den er i senere tid også benyttet til litteratursøk (Eriksen & Frandsen, 2018, s. 421).

PICO-metoden nyttes for å strukturere og planlegge søket gjennom fire steg: Population/problem, Intervention, Comparison og Outcome. Population/problem dreier seg om målgruppen og problemet. Intervention er det du er interessert i med population/problem og outcome handler om hvilke utfall man ønsker (Helsebiblioteket, 2016). Etersom det ikke ble gjennomført en sammenligning i oppgaven, ble Comparison(sammenligning) fjernet.

Metoden ble lagt inn i språkmodellen Chatgpt for å utvide antall søkeord i primært intervention, sekundært outcome (OpenAI, 2023).

Våre vurderte søkeord sammen med Chatgpt, førte til følgende tabell:

Population	Intervention	Outcome
Militærpersonell Soldat Kadett Personer som har gjennomført etikkundervisning i militær sammenheng Krig Politi Problem: Mangel på kunnskap om/til å håndtere moralske dilemmaer i strid	Moralsk kompetanse Moralsk kunnskap Moralske dilemma Moral Etikkundervisning Etisk Vurdering Undervisningsmetoder for moralske dilemmaer i strid Profesjonsutdanning/offisersutdanning Karakter Beslutningstaking Læreplan Utdanning Verdigrunnlag Øving Makt Holdninger	Evnen til å håndtere moralske dilemmaer i strid Forståelse av etiske retningslinjer i militær kontekst Utvikling av moralske ferdigheter Langvarig forståelse Atferdsendringer Læring Etiske beslutninger Etikk i krig
Military personnel Soldier Cadet War Problem: Lack of knowledge in/with dealing with conflicting moral dilemmas	Moral competence Moral knowledge Moral dilemmas Moral Ethical education Ethical-assessment Ethics Teaching methods for conflicting moral dilemmas Profession Character Decision making Curriculum Education Value Exercise/practice Power Attitude	The ability to deal with moral dilemmas in <u>war</u> Comprehension of ethical guidelines in military context Development of moral skills Long-term comprehension Behavioral modifications Learning Ethical decisions Ethics in war

TABELL 1: Tabellen viser resultatene av PICO-søk. De skraverte områdene er funn som begrenser søkene. De skraverte områdene er skravert for å synliggjøre nøkkelordene.

Kombinasjon av ordene fra PICO-søkemetoden ble satt i søkerekker ved hjelp av boolske og proximity operatorene. Dette spisset søket og ga treff på flere relevante artikler.

Etter innsamlingen av artikler og litteratur, ble søkeordene fra Intervention brukt til å markere nøkkelord i læringsutbyttene og identifisere Krigsskolens tilnærming til etikkutdanning. I kapittel 4, resultater, presenteres funnene i gult.

3.3 Metodekritikk

Som mennesker danner vi erfaringer og trekker slutninger basert på egne opplevelser og vår egen oppfatningen av hverdagen (Johannesen et al., 2021, s.19). Dokumentanalysen bærer derfor preg av tolkning gjort fra et skjønsmessig og egenopplevd perspektiv, og det er mulig

at levd praksis avviker fra det som er fremstilt i de styrende dokumentene. Forskeren vil velge ut, analysere og tolke dokumenter han anser som relevante. Dette i seg selv kan avvike fra de gjeldende dokumentenes egentlige formål (Tjora, 2023, s.195).

Dokumentanalyse kan også bære preg av at dokumentene har et utilstrekkelig detaljnivå på bakgrunn av at de ikke er generert av eller for forskning, men er informasjon nedtegnet på en spesiell tid og sted, på bakgrunn av et spesifikt formål eller en bestemt lesergruppe (Johannessen et al., 2021, kap. 14). Detaljnivå i dokumentene kan begrense i hvilken grad man finner svar på en bestemt problemstilling. Oppgavens gjeldende dokumenter er publisert av Forsvaret for å informere om hva man lærer som kadett på Krigsskolen.

Videre kan dokumenter ha lav gjenfinnbarhet på grunn av sikkerhet, personvern, forretningshemmeligheter og lignende. Regler og prosedyrer er også styrende for tilgjengeligheten til dokumenter, særlig i en organisatorisk sammenheng hvor organisasjonen kan ha en agenda bak hva som er tilgjengelig eller ikke (Johannessen et al., 2021, kap. 14).

Ettersom vi har samlet utdrag fra flere ulike dokumenter kan det å finne tilbake til de opprinnelige dokumentene være utfordrende da Forsvarets Høgskole oppdaterer sine læreplaner ved utskiftning av årskull og ved emnestart. De gamle læringsutbyttene og aktivitetene er mulig å hente ut fra tidligere årskulls læreplaner, men i skrivende stund går dokumentene kun tilbake til 2019 og det kan derfor ikke garanteres hvor lenge denne informasjonen er tilgjengelig (Forsvaret, 2023). Vedleggene viser dokumentene som er brukt i oppgaven. På bakgrunn av oppgaves avgrensingen til å følge et kull, blir ikke utviklingen som har skjedd i løpet av vår tid på Krigsskolen studert. Det er mulig at etikkundervisningen for nyere kull ser annerledes ut allerede i 2024.

Når det kommer til søkeverktøyet PICO, har det vært aktuelt å bruke flere andre modeller for litteratursøket. Både PICO, PICOS og SPIDER ble vurdert. PICO er mer omfattende og grundig, mens PICOS og SPIDER er mer egnet for søk der tiden og ressursene er enda mer begrenset. PICO ble derfor valgt basert på tilgjengelig tid og grad av grundighet oppgaven oppfattet som nødvendig (Methley et al., 2014, s. 10).

3.4 Kildekritikk

Kildekritikk er en sentral del av forskningsprosessen, og innebærer å vurdere påliteligheten, troverdigheten og relevansen av de kildene som benyttes i studien (Heier & Knutsen, 2021, s.100-101). Flere av kildene som er valgt til teoridelen er teoretiske studier gjennomført av andre nasjoner. Dette vil kunne prege resultatene da de etiske normene og reglene i ulike samfunn kan ha divergens. En del av forskningen hentet ut til oppgaven er fra nederlandske studier, og bærer derfor preg av nederlandsk tenkning om etikk og moral. Dette gjør at det krever mer undersøkelse før forskningen kan generaliseres til bruk på norske styrker. Vi ser allikevel på denne teorien som relevant for oppgaven, da store deler av pensum på studiet Bachelor i Ledelse og Landmakt relatert til etikk og moral, er skrevet av de samme nederlandske forfatterne.

Hoveddokumentene som resultatene i oppgaven er hentet fra viser en fremstilling av hvordan utdanningen er lagt opp og hva den skal inneholde. Læringsutbyttene sier ikke spesifikt hva som skal gjennomføres i løpet av utdanningsperioden, men beskriver målsettingene utdanningen skal oppnå i de ulike emnene. Læringsutbyttene sier dermed noe om hva kadettene skal sitte igjen med av kunnskap og ferdigheter etter endt utdanning, men gir et begrenset bilde på hvordan dette utdannes og gjøres i praksis. Selv om lærerplanene gir oss et begrenset bilde på hvordan læringsutbyttene oppnås, gir de oss fremdeles en beskrivelse av kunnskapen kadettene skal inneha etter hvert emne, og herav også etisk og moralsk kunnskap innenfor det enkelte emne. Vi har også hentet ut dokumenter som tar for seg læringsaktivitetene på Krigsskolen, men de ulike emnebeskrivelsene innehar ulik tilnærming til detaljnivå og setter begrensninger for at emnene kan analyseres på lik måte.

4 Resultater

I dette kapittelet presenteres funnene fra innholdsanalysen av læringsutbyttene (vedlegg 1), praksisarenaene og pensumlistene (vedlegg 3 og 4). Funnene presenteres som overordnede læringsutbytter, emnespesifikke læringsutbytter kategorisert etter studieår, og til slutt i en tabell over praksisarenaene.

Analysen ble gjennomført med søkeordene som ble definert i PICO-søket; Moral, Etikk/etisk, vurdering, profesjon, karakter, beslutning, verdi og holdninger. Ord som ligner

søkeordene, eller som kunne tolkes dithen, ble også markert. Analysen av de overordnede læringsutbyttene for studieprogrammet ga fem treff:

Læringsutbytter for studieprogrammet i sin helhet		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
<p>“forklare styrker og svakheter ved anvendelsen av militær makt i et historisk og samtidig perspektiv, herunder hvordan utviklingen av krigens natur og vesen kan påvirke den militære profesjonen og militære operasjoner i nåtid og fremtid.”</p> <p>“redegjøre for offiserens etiske og rettslige handlingsrom.”</p>	<p>“vurdere taktiske og stridstekniske oppgaver og oppdrag i lys av kontekstuelle forhold som politikk, strategi, kultur, rettslige rammer og etikk.”</p>	<p>“redegjøre for hvilket verdimeessig, etisk og rettslig grunnlag Forsvaret bygger på.”</p> <p>“identifisere seg med den militære profesjonen og det ansvaret offiserer har.”</p> <p>“utøve sitt lederskap og tjeneste etter Forsvarets verdimeessige, etiske og rettslige grunnlag og leve etter disse prinsippene.”</p>

TABELL 2: Tabellen viser funnene i de overordnede læringsutbyttene. (Forsvaret, 2023)

Etter endt studie ved Krigsskolen, skal kadettene være i stand til å lede hæravdelinger i fred, krise og krig (Forsvaret, 2023). De overordnede læringsutbyttene operasjonaliseres ved å brytes ned til emnespesifikke læringsutbytter. Studieløpet i sin helhet består av 12 emner på 6 semester, hvorav emnet LED3201 er gjennomgående i hele studieløpet: MILM1105 Militær ledelse og soldatferdigheter, MILM1106 Offiseren, samfunnet og krigen, MILM1201 Landmaktens grunnlag med troppssjef grunnkurs, MILM1202 Militær problemløsning og metode, OPS2202 Taktisk samvirke, OPS2201 Kontekst landoperasjoner, OPS2203 Complex Operations, LED2201 Ledelse i strid, OPS3101 Grunnleggende fellesoperasjoner, MILM3201 Utdanning i avdeling, OPG3201 Syntese – taktikk, ledelse og felttjeneste og LED3201 Offiseren.

Analysen av de emnespesifikke læringsutbyttene ga 22 treff med søkeordene i emnene MILM1106, MILM1202, OPS2202, OPS2201, LED2201, OPS3101, OPG3201 og LED3201. Det var ingen treff i emnene MILM1105, MILM1201, OPS2203 og MILM3201. I emnene MILM1106, MILM1202, OPS2201, OPS3101 og OPG3201 ble det funnet kunnskapsutbytter. I emnene MILM1202, OPS2202, OPS2201, LED2201, OPG3101, OPG3201 og LED3201 ble det funnet ferdighetsutbytter. I emnene OPG3201 og LED3201 ble det funnet generell kompetanseutbytter.

Læringsutbytter for hvert enkelt emne		
1. AVDELING		
Emne MILM 1105 - Militær ledelse og soldatferdigheter		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
NIL	NIL	NIL
Emne MILM 1106 – Offiseren, samfunnet og krigen		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
“gjøre rede for oppdragsbasert ledelse og kommandomyndighet, herunder utfordringer knyttet til makt, tillit, etikk og lydighet.”	NIL	NIL
Emne MILM 1201 – Landmaktens grunnlag med troppssjef grunnkurs		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
NIL	NIL	NIL
Emne MILM 1202 - Militær problemløsning og metode		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
“Ha kunnskap om styrker og svakheter ved intuitiv og analytiske beslutninger”	“Utveksle synspunkter om forholdet mellom teori og praksis i egen profesjon”	NIL
“Kjenne til grunnleggende psykologiske mekanismer som påvirker beslutningstaking”		

TABELL 3: Tabellen viser funnene for emnespesifikke læringsutbyttene i 1. avdeling. (Forsvaret, 2023)

2. AVDELING		
Emne OPS 2202 – Taktisk samvirke		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
NIL	“fatte raske beslutninger med bevissthet om egne bias”	NIL
Emne OPS 2201 – Kontekst landoperasjoner		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
“forklare hvordan rettslige, etiske , kulturelle, kommunikative og historiske forhold påvirker militær oppdragsløsning i et gitt operasjonsmiljø.”	“Identifisere politiske, kulturelle, kommunikative, historiske, rettslige, og etiske forhold som kan ha betydning for militær oppdragsløsning i et gitt operasjonsmiljø.”	NIL
“forklare hvordan rettslige og etiske begrunnelser for militær maktbruk (jus ad bellum) påvirker mandat og engasjementsregler.”	“tilpasse militær oppdragsløsning til politiske, kulturelle, kommunikative, historiske, rettslige, og etiske forhold i et operasjonsmiljø.”	
“forklare rettslige og etiske begrunnelser for forbudte, delvis forbudte og omdiskuterte våpen.”		
Emne OPS 2203 – Complex operations		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
NIL	NIL	NIL
Emne LED 2201 – Ledelse i strid		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
NIL	“reflektere over egne holdninger og karakterstyrke i møte med de krav som stilles til profesjonen under krevende forhold”	NIL
	“reflektere over eget lederskap og offisersutvikling under krevende forhold”	

TABELL 4: Tabellen viser funnene for emnespesifikke læringsutbyttene i 2. avdeling. (Forsvaret, 2023)

3. AVDELING		
Emne OPS 3101 – Grunnleggende fellesoperasjoner		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
“drøfte hvordan forhold som politikk, strategi, operasjonsmiljø, organisasjonsstruktur og -kultur, rettslige rammer og etikk påvirker planlegging og gjennomføring av fellesoperasjoner.”	“vurdere militære styrkers muligheter og begrensninger i lys av kontekstuelle forhold som politikk, strategi, kultur, rettslige rammer og etikk .”	NIL
Emne MILM 3201 – Utdanning i avdeling		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
NIL	NIL	NIL
Emne OPG 3201 – Syntese – taktikk, ledelse og felttjeneste		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
“Ha bred kunnskap om fremgangsmåten i en forskningsprosess, forskningsmetoder og hvordan de erverver seg teoretisk kunnskap av relevans for en problemstilling. Videre skal kadettene ha innsikt i etiske problemstillinger knyttet til forskningsprosessen.”	“kunne finne, vurdere og henvise til informasjon og fagstoff og fremstille dette for kaste lys over en problemstilling ” “kunne reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning ”	“ha innsikt i relevante fag - og yrkesetiske problemstillinger, ” “kunne reflektere over egen kompetanseutvikling i lys av teori og egen erfaring, samt ha utviklet gode holdninger til egen praksis som offiser og leder.” “kunne formidle sentralt fagstoff som teorier, problemstillinger og løsninger både skriftlig, muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer kan utveksle synspunkter og erfaringer med andre med bakgrunn innenfor fagområdet og gjennom dette bidra til utvikling av god praksis ”
Emne LED 3201 - Offiseren		
Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
NIL	“Utforske, identifisere og utvikle kunnskaper, ferdigheter og holdninger relatert til utøvelse av militært lederskap”	“ Identifisere seg med profesjonens krav til ledelse og egne lederroller ”

TABELL 5: Tabellen viser funnene for emnespesifikke læringsutbyttene i 3. avdeling. (Forsvaret, 2023)

		Detaljer	
1. Avdeling			
MILM1105	Øvelse Dolk	Grunnleggende øvelse i basisferdigheter, med tosidig patrulje-element.	5 dager
MILM1105	Øvelse Sverd		5 dager
MILM1105	Øvelse Lanse	Avsluttende øvelse på emnet. Flersidig patrulje øvelse.	5 dager
MILM1201	Troppssjef Grunnkurs del 1		24 dager
MILM1201	TØUT Bagn	Gjennomgang og diskusjon av kamphandlinger fra 2. Verdenskrig	2 dager
MILM1201	TØUT Narvik		4 dager
MILM1202	Øvelse ildstøtte	Grunnleggende øvelse i bruk av ildstøttevåpen	7 dager
MILM1202	FOS	Planlegging og gjennomføring av opptak og seleksjon for neste kull	15 dager
2. Avdeling			
OPS2202	Øvelse Troppefører 1	Troppeangrep	6 dager
OPS2202	TØUT Lillestrøm		2 dager
OPS2202	Øvelse Troppefører 2	Skjelett øvelse, forsvar	6 dager
OPS2202	Øvelse Troppefører 3	Simulator-øvelse	4 dager
OPS2201	Matrisespill MILTEK	Spill for å gjøre kadettene bevisste hvordan teknologi påvirker operasjoner	1 dag
OPS2201	Matrisespill Operasjonsmiljø	Spill for å gjøre kadettene bevisste ulike forhold som påvirker operasjonsmiljø	1 dag
OPS2203	MAPEX Helmand	Kartøvelse, COIN	5 dager
OPS2203	Matrisespill MONUSCO	Spill for å trene planlegging av taktisk operasjon i rammen av fredsoperasjoner. Strategisk tenkning på taktisk nivå.	1 dag
OPS2203	MAPEX Goma	Kartøvelse, Basekøpning	5 dager
OPS2203	Øvelse Hamarskjöld	Øving på lavintensitetsoperasjoner	5 dager
LED2201	Vinterkurs	Stridsteknikk på vinteren, og tindeveiledning	12 dager
LED2201	Troppssjef Grunnkurs del 2	Trening og øving på operasjoner opp til kompani nivå.	31 dager
LED2201	Stridskurs		15 dager
3. Avdeling			
OPS3101	Gulvspill	Kartøvelse, planlegging av internasjonal fellesoperasjon	4 dager
MILM3201	OJT brigaden		5 dager
MILM3201	Troppssjef fagkurs del 1	Fagspesifikt kurs*	25 dager (*50 dager)
MILM3201	Overtagelse av HSRF	Planlegging og gjennomføring av utdanning*	15 dager
OPG3201	Fjellmarsj		7 dager
OPG3201	Øvelse Vinterstrid	To-sidig kompaniøvelse med HMKG	7 dager
OPG3201	OJT brigaden		7 dager
LED3201	Troppssjef fagkurs del 2	Fagspesifikt kurs	26 dager

TABELL 6: Tabellen viser praksisarenaene ved Krigsskolen kull 21-24, med detaljer og lengde. Stjernen indikerer praksisarena for plattformkurs, som er totalt ti dager lengre enn for resterende. Vi forholder oss til beregning uten plattformkurs. Se vedlegg 3 for definisjon av de ulike praksisarenaene. (vedlegg 3)

Praksisarenaer	1. semester	2. semester	3. semester	4. semester	5. semester	6. semester	Totalt:
Antall dager	15	52	20	74	49	47	257

TABELL 7: Tabellen viser antall dager med praksisarenaer, basert på semester og totalt. (vedlegg 3)

Av 257 dager med praksisarenaer, kan 21 knyttes direkte opp mot etiske og moralske ferdighetsutbytter: 2 dager i OPS2201(Matrisespill), 15 dager i LED2201(stridskurs), og 4

dager i OPS3101(Gulvspill). Resten av praksisarenaene er svært stridsteknisk og taktisk fokusert, og i stor grad kurs og øvelser som går parallelt med emnet som gjennomføres samtidig. Noen emner har læringsutbytter innenfor ferdighet som omhandler etikk og moral, men disse kan ikke ses i sammenheng med den praksisen som gjennomføres. Et eksempel er i emne LED2201, hvor det er totalt 58 dager med praksis, men begge ferdighetsutbyttene er relatert til stridskurset, som er om lag 15 dager. Et annet eksempel er OPG3201, hvor kadettene har 21 dager praksis, men ferdighetsutbyttene er tydelig knyttet opp mot Bacheloroppgaven kadettene skriver parallelt med praksisen.

Praksisarenaene er ikke knyttet opp mot noen læringsutbytter innenfor kunnskap, da disse læringsutbyttene retter seg mot teoretisk kunnskap.

Av generelle kompetanseutbytter kan kun LED3201 knyttes opp mot praksisarenaer. Dette læringsutbyttet tolkes likevel å være lite tilknyttet etisk og moralsk kompetanse. Læringsutbyttet i OPG3201 er i stor grad knyttet til teoretisk kunnskap i forbindelse med bacheloroppgaven.

Analysen av pensum i emnene som hadde kunnskapsmål registrerte 143 tekster. 32 av tekstene er doktriner, manualer eller instruksjoner utgitt av Forsvaret, Hæren eller NATO. Fire tekster handler om skrive-teknikk eller metodebruk. Tre tekster er gjentatt i flere emner. 13 kilder gjentas, med henvisning til ulike sider eller kapitler.

5 Drøfting

I kommende kapittel drøftes resultatene som er lagt frem i form av Krigsskolens læringsutbytter og praksisarenaer. Drøftingen gjøres med grunnlag i teorien fra Kapittel 2, og deles opp på tilsvarende måte som læringsutbyttene. Første delkapittel tar for seg teoretisk kunnskap. Her vektlegges den teoretiske kunnskapen man tilegner seg i de emnene hvor pensum kan knyttes opp mot etikkfaget. Andre delkapittel omhandler ferdigheter. Dette kapitlet ser på evnen til å løse problemer og oppgaver basert på tidligere tilegnet teoretisk kunnskap. Tredje delkapittel belyser generell kompetanse, med utgangspunkt i holdninger og verdier som formes eller utvikles som resultat av ny kunnskap og nye ferdigheter.

Hvert delkapittel oppsummeres i en delkonklusjon som avslutningsvis bidrar til å konkludere oppgavens valgte problemstilling:

“I hvilken grad gir etikkundervisningen ved Krigsskolens Operative linje tilstrekkelige kunnskaper for å håndtere moralske dilemmaer i strid?”.

5.1 Teoretisk kunnskap

Teori, praksis og refleksjon har blitt trukket frem som hovedelementer i Krigsskolens utdanning av offiserer. Kunnskapsutbyttene viser til den teoretiske kunnskapen kadettene skal tilegne seg i løpet av studiet. Herav skal kadettene skape forståelse for teori og fakta innenfor et fag eller et fagområde. Etikken som fag skal gi rammeverk og grunnlag for å analysere og vurdere etiske og moralske spørsmål. Etisk kunnskap er grunnleggende for å gi ulike perspektiv når en senere skal håndtere og reflektere rundt moralske konflikter og dilemmaer på en strukturert måte. Slike etiske verktøy er nødvendige for å hjelpe militært personell å navigere komplekse og utfordrende situasjoner på stridsfeltet. Det er likevel, som omtalt i senere delkapittel, ikke tilstrekkelig for å løse moralske dilemmaer i strid.

I en militær utdanning baserer store deler av teorien seg på historie og tidligere erfaringer. Alle kriger er unike og ser derfor aldri ut som på papiret (Clausewitz, 1989, s. 119). Fenomenet krig er preget av kompleksitet. Beslutninger som tas, er alltid preget av usikkerhet og friksjon. Historiske hendelser og andres erfaringer kan derfor benyttes som veiledning til å identifisere mønstre og kjenne igjen situasjoner, og bistå i den moralske beslutningsprosessen på stridsfeltet. Studiet inneholder også teori rettet mot læren om etikk og moral, moralske dilemmaer og moralsk skade.

Emnene med kunnskapsutbytter som ga treff på oppgavens søkebase var MILM1106, MILM1202, OPS2201, OPS3101 og OPS3201. 5/12 emner, altså under halvparten, har vektlagt tilegnelsen av etisk kunnskap direkte i læringsutbyttene. Emnene inneholder totalt 143 pensumtekster, hvorav 39 av tekstene er doktriner eller regelverk, metodebøker eller er tekster som gjentas i sin helhet. Studieprogrammet som helhet beskriver allikevel at “offiseren skal kunne redegjøre for sitt etiske og rettslige handlingsrom”, hvilket viser til at etikken skal være gjennomgående i studieløpet.

En fellesnevner for de fleste emnene med etiske læringsutbytter er at de beskrives i sammenheng med det rettslige rammeverket. De juridiske retningslinjene er med på å styre og kontrollere når det er riktig å gå til krig (jus ad bellum) og hva som er lovlig under selve krigføringen (jus in bello). Det rettslige rammeverket presenteres som regel i undervisningen på Krigsskolen i form av folkeretten eller krigens folkerett. Reglene er utformet for å

begrense skadene og lidelsene krigen medfører. Mange av prinsippene i krigens folkerett er bygget på moralske prinsipper og verdier som for eksempel respekt for menneskers liv, rettferdighet og ansvar. Det rettslige grunnlaget setter et overordnet rammeverk for hva som er rett og galt i krig, men krigen er kompleks, og det stadig utviklende stridsfeltet bidrar til å skyggelegge de juridiske retningslinjene. Etikken og jussen kan derfor sies å ha et gjensidig støttende forhold, da komplekse situasjoner ofte gir komplekse dilemmaer uten en klar juridisk løsning. Tilfeller som dette krever at militært personell er i stand til å ta beslutninger basert på etiske prinsipper og verdier med det juridiske rammeverket i bakhånd.

Kadettene ved Krigsskolen eksponeres jevnlig for Krigens folkerett i løpet av studieløpet. Det er nå argumentert for at moral og etikk er en viktig del av krigens rettslige rammeverk, og læringsutbyttene plasserer dem ofte i sammenheng med hverandre. Et moment i utdanningen er at all operasjonsplanlegging skal skje innenfor rammene av krigens folkerett, men hvorvidt dette vektlegges og reflekteres over av den enkelte kadett er uvisst.

Videre kan det stilles spørsmål ved om kunnskapsutbyttene er tilstrekkelige for å kunne løse moralske dilemmaer i strid. Krigsskolen presenterer et bredt utvalg med historiske hendelser og teorier rundt ulike fenomener, samt teori om hvordan moral og etikk påvirker oppdragsløsning. Dette bidrar til at kadetten kan kjenne igjen hendelser som de tidligere har studert på papiret. Problemet her er som beskrevet tidligere at krig aldri utspilles som på papiret (Clausewitz, 1989), og ren teoretisk kunnskap ikke nødvendigvis gjør at kadetten har lært tilstrekkelig for å håndtere moralsk vanskelige situasjoner. Den moralske dømmekraften styres i stor grad av følelser (Tessman, 2017). Man kan derfor stille seg kritisk til om det å lese om tidligere hendelsesforløp bidrar til å gi tilstrekkelig refleksjon og ettertanke. Gjør det å lese om andres opplevelser at man faktisk stiller mer forberedt til å møte moralske dilemmaer i stridssituasjoner hvor kulene flyr og følelsene og tankene tar overhånd?

Det er viktig å være kritisk til andres erfaringer og å møte dem med skepsis. Andres erfaringer er ikke nødvendigvis fakta, men kan allikevel bidra til læring (Kolb, 2015, s. 334). Krigsskolens pensum bygger ofte på andres tidligere erfaringer. I forbindelse med gransking av skolens pensumtekster ble det identifisert gjentagende bruk av flere tekster i ulike emner. Gjentagelsene forekom enten i form av hele tekster, eller med referering til ulike sider og kapitler fra samme kilde. Her er det mulig å stille spørsmål til hvorfor kadettene skal lese de samme tekstene flere ganger i ulike emner, og dermed gå glipp av muligheten til å innhente ytterligere teoretisk kunnskap fra flere kilder og ulike teoretiske perspektiver. På den andre

siden er det mulig at Krigsskolen ønsker repetering av teori for å gi økt mulighet for fordypning og forståelse av pensum. Dersom dette er tilfellet, er det imidlertid uklart i hvilken grad dette formålet er planlagt og kommunisert mellom faglærerne på skolen og hensikten videreformidlet til kadettene.

Teoretisk kunnskap man innehar må, ifølge Kolb, kunne tolkes og forstås, for deretter å benyttes. Kadettene introduseres tidlig i studieløpet for teori innenfor intuitiv og analytisk beslutningstaking og mekanismene bak disse. Ifølge teorien vil dette også være relevant når man skal fatte moralske beslutninger. Det er allikevel uvisst hvorvidt dette poenget belyses blant kadettene når de psykologiske mekanismene presenteres. Læringsutbyttene innenfor kunnskap benytter som oftest formuleringer som “kjenne til”, “redegjøre for”, “ha innsikt i” og “forklare” for ulike fenomener. Ifølge Kolbs modell krever læring både praktisk og teoretisk kunnskap, som gjennom eksperimentering og refleksjon bearbeides til læring (Kolb, 2015, s. 78). Dette betyr at det er viktig at kadettene tilegner seg et godt grunnlag med teoretisk kunnskap, slik at de har et rammeverk som kan benyttes under praktiske læringssituasjoner etterfulgt av bearbeidelse og refleksjon slik at opplevelsen kan bidra til læring. Krigsskolens læringsutbytter innenfor teoretisk kunnskap bidrar til å gi kadettene grunnleggende teoretisk forståelse for de etiske rammene i den militære profesjon.

5.1.1. Delkonklusjon

Læringsutbyttene innenfor kunnskap legger til rette for at kadetten gradvis skal tilegne seg teoretisk kunnskap knyttet til ulike etiske forhold. Det skal gi kadetten et rammeverk for å kunne ta etisk gjennomtenkte valg som en del av oppdragsløsningen i operasjonsmiljøet. Etikken ses i stor grad i sammenheng med juridiske retningslinjer, og blir med begrenset omfang vektlagt for seg selv. Kadetten blir eksponert for krigshistorie og tidligere hendelser som gir muligheter for erfaringslæring. Erfaringslæring alene må møtes med en viss skepsis, og for at teoretisk kunnskap skal bidra til læring må den bearbeides og forstås.

5/12 emner bidrar altså til tilegnelse av teoretisk kunnskap innenfor etikkfaget, og derfor også til og i noen grad utvikle kadettens moralske kunnskaper. Teorien vil utstyre kadettene med et grunnleggende rammeverk og enkelte teoretiske verktøy. Det skal likevel sies at uten tilsvarende ferdigheter og kompetanse, gir dette kun begrenset kunnskap til å håndtere moralske dilemmaer i strid.

5.2 Ferdigheter

Ferdigheter er evnen til å anvende teoretisk kunnskap for å løse problemer og oppgaver på både det mentale og fysiske plan, slik som definert i kapittel 2.2. Læringsutbyttene i kategorien ferdigheter omtaler de ferdighetene kadettene skal inneha når de er ferdig på studie, herunder både kognitive, praktiske, kreative og kommunikative. Ferdigheter som utvikles fra teoretisk kunnskap er grunnleggende for å utvikle moralsk kompetanse. Dette innebærer blant annet å kunne anerkjenne egne moralske standarder, ta avgjørelser og gjennomføre handlinger i tråd med disse.

Læringsutbytter innenfor kategorien ferdigheter, er den som fylles av flest emner. Her har hele 7/12 emner et utbytte som dekkes i søkebasen, i tillegg til det helhetlige læringsutbyttet for hele studieprogrammet. En fellesnevner for de fleste av disse læringsutbyttene er at de går ut på å kunne identifisere, reflektere og fatte beslutninger i tråd med eget lederskap. Det er også et utbytte i MILM1202 som sier at man skal kunne “utveksle synspunkter mellom teori og praksis i egen profesjon”, noe som kan ses i sammenheng med at den etiske teorien kan brukes som hjelpemiddel for strukturert refleksjon rundt etiske problemstillinger (Kvalnes, 2017, s. 17). Kunnskapsutbyttene for dette emnet er også orientert rundt intuitiv og analytisk beslutningstaking, noe som vi tidligere har fastslått er gjeldende når det kommer til moralske beslutninger.

Som vist i kunnskapsutbyttene, tilegner kadettene seg teoretisk kunnskap i 1. og 2. avdeling. Spesielt i emne OPS2201, er det tre kunnskapsutbytter om etikk. I tillegg har dette emne to ferdighetsutbytter, og viser derfor mye fokus på etiske perspektiver på landoperasjoner, og bidrar også til ferdighetsutvikling hos kadettene. Dette emne er dog et teoritunget emne, med få praksisarenaer for å utvikle de gitte ferdighetene, med kun to dager til praktisk trening gjennom matrisespill. Disse matrisespillene er gode arenaer for å belyse blant annet moralske problemstillinger man kan møte, men det er begrenset hvor mye kadettene vil rekke å bearbeide fra to dagers opplevelser, når de både før og etter må ha stort fokus på teoretiske utbytter.

Emnet som starter etter OPS2201 er OPS2203 som handler om det å planlegge og gjennomføre komplekse operasjoner som COIN og fredsoperasjoner. Som beskrevet i kapittel 2.7 er det mange kontekstuelle faktorer i det moderne stridsbilde som fører til at militære operasjoner blir komplekse, med økt sannsynlighet for å stå i situasjoner som er

moralsk vanskelige, og derfor møter dilemmaer man kan ta skade av. Her er den teoretiske kunnskapen kadettene tilegner seg i OPS2201 essensiell for at kadetten skal ha en grunnleggende forståelse de kan handle ut fra. I emne OPS2203 har kadettene tre øvelser og ett matrisespill, til sammen 16 dager med øving på denne typen komplekse operasjoner, både COIN og fredsoperasjoner. Som følge av emnets fokus er de aktivitetene som gjennomføres svært relevante arenaer for kadettene å utvikle moralske ferdigheter videre fra det teoretiske grunnlaget. Likevel ble det ingen søkerresultater i dette emnet. Dette gjør at selv om kadettene kan ha møtt moralsk vanskelige situasjoner i løpet av dette emnet, vil læringen som finner sted være begrenset. Det kan argumenteres for at kadettene får erfaringer fra moralske utfordringer uansett, og dermed vil tilegne seg noe læring, men i mindre grad da det ikke er et bevisst fokus. Her understreker vi viktigheten av forståelse. Å ha ferdigheter, vil ikke ha like mye vekt dersom man ikke har forståelse for hvorfor de skal brukes i ulike sammenhenger. Videre viser resultatene at kun 21 av 257 dager med praksisarenaer direkte kan knyttes opp mot læringsutbytter innenfor etiske ferdigheter. Dette viser at eksempelet fra OPS2203 gjentar seg gjennom studiet på Krigsskolen.

En viktig del av det å lære er aktiv bearbeidelse og eksperimentering med både teoretisk og praktisk kunnskap (Kolb, 2015), hvorav en kritisk del er refleksjon (Forsvaret, 2024). Refleksjon krever at kadettene aktivt jobber med opplevelsen og kunnskapen de har for at de skal lære. For eksempel er det ikke tilstrekkelig å snakke om moralsk frakobling i det ekstreme, man er også nødt til å fremheve det i hverdagslige situasjoner og opplevelser slik at man lærer å kjenne det igjen (Olsthoorn, 2017), og dermed få forståelsen for når og hvordan man må handle for å stanse det. Det å bruke teoretisk kunnskap om moral og etikk i hverdagslige situasjoner er altså essensielt for å klare å bruke det i mer ekstreme situasjoner, slik som i strid. For kadettene kan en "hverdagslig" situasjon være å trene taktikk på troppsnivå. Således virker det som om utdanningen på Krigsskolen ikke vektlegger en essensiell del av det å tilegne seg moralske ferdigheter, da den teoretiske kunnskapen ikke blir brukt i de praktiske arenaene kadettene gjennomfører.

Ser man på 2. avdelings siste emne LED2201, og ferdighetsutbytte som omhandler refleksjon rundt egne holdninger, karakter og lederskap under krevende forhold, er det ikke identifisert noen tilhørende kunnskapsutbytter som disse ferdighetene kan bygges ut ifra. Herav må vi gjøre antagelsen om at den teoretiske kunnskapen fra tidligere emner er tilstrekkelig for å dekke opp for emnets ferdighetsutbytter. LED2201 innebærer også mestringsarenaen Stridskurset, som har til hensikt å utsette kadettene for fysiske og ikke

minst psykiske prøvelser over en periode på om lag 15 døgn. Øvelsen utsetter kadettene for flere stressorer over en lengre periode, inklusiv søvnmangel, matmangel, kontinuerlige fysiske anstrengelser, temperaturforskjeller og tidspress, men også kjedsomhet, venting og tid til refleksjon og ettertanke. Denne praksisarenaen inneholder spesifikt caser og øvingsmomenter som tester kadettene evne til å handle i kritiske øyeblikk. Simulert må man ta avgjørelser som vil kunne ha innvirkning på eget og andres liv, og deretter ta konsekvensene for sine handlinger. Det har vært gjennomgående for de fleste praksisarenaer på Krigsskolen at kadettene, spesielt i føringsroller, må planlegge operasjoner som kan ha liv og død-konsekvenser, men spesielt for Stridskurset var det lagt opp til at kadettene i ettertid måtte reflektere rundt handlingene sine og hva de faktisk betydde. Dette gjør denne øvelsen til en god arena for kadettene å teste sine moralske ferdigheter. Den aktive bearbeidelsen og refleksjonen av de konkrete erfaringene gjør også at kadettene utvikler moralsk kompetanse (Kolb, 2015). Disse erfaringene er essensielle for den moralske dømmekraften, som er sterkt påvirket av de positive eller negative følelsene knyttet til en situasjon (Tessman, 2017).

5.2.1 Delkonklusjon

I løpet av studiet på Krigsskolen har kadettene mange praktiske arenaer for læring, men disse benyttes i liten grad til utvikling av moralske ferdigheter. De mest fremtredende arenaer som Krigsskolen bruker for denne utviklingen er stridskurset og matrisespillene i emne OPS2201, hvor det er læringsutbyttet knyttet til ferdigheter for begge praksisarenaer. Dette er arenaer hvor kadettene får oppleve hvordan egne handlinger faktisk påvirker situasjonen og må håndtere konsekvensene deretter. På denne måten får kadettene gode muligheter til å anvende teoretisk kunnskap i praksis. Den største andelen av praksisarenaer er derimot ikke knyttet til noen læringsutbyttet innenfor ferdigheter, til tross for at flere av arenaene er gode muligheter for ferdighetslæring. Spesielt i OPS2203 hvor fokuset er rettet mot moderne konflikter som bærer preg av moralske utfordringer, settes ikke etikken i fokus. Dermed går kadettene glipp av flere gode muligheter for aktiv bearbeidelse og refleksjon av opplevelsene, og de får ikke forståelsen som kreves for å lære.

5.3 Generell kompetanse

Kompetanse innebærer, som beskrevet tidligere, evnen til selvstendig å benytte teoretisk kunnskap og innlærte ferdigheter med bakgrunn i egen refleksjon og bearbeidelse. Dette

velger vi å tolke at indirekte kan knyttes opp mot kravene som stilles til en fremtidig officers holdninger og verdier i utdannings- og yrkessammenheng. Generell kompetanse stiller dermed krav til å selvstendig kunne tenke kritisk og reflektere over egne handlinger, væremåte og karakter. En sentral del innenfor moralsk kompetanse blir dermed også evnen til å handle bevisst på bakgrunn av den moralske vurderingen som er gjort.

Sett bort i fra læringsutbyttene for studieprogrammet i helhet, gir kun to emner treff i søkebasen. Dette er emne OPG3201 og LED3201, begge emner som gjennomføres siste halvår av 3. avdeling. På den ene siden kan det være en bevisst vurdering og kun sette utbytter knyttet til utviklingen av holdninger og verdier i slutten av studiet, da det kan ta tid å sette seg inn i og identifisere profesjonens verdisett og å balansere dette opp mot egen personlig identitet og karakter. På den andre siden kan det tyde på at holdninger og verdier ikke blir sett på som et prioritert utbytte i seg selv, men heller noe som forventes at kadettene tilegner seg på egenhånd gjennom utdanningsløpet. Holdninger er både formbare og trenbare, og for å få god utvikling er man avhengig av gode forbilder og oppdragere (Kvalnes, 2017). Når kadettenes ledelse blir testet i form av teori og ferdigheter, men ikke blir testet i karakter, også omtalt som evnen til å utvise etisk skjønn, mister de denne delen av utviklingen. Det kan dermed være at det er for sent å trene og øve på dette så sent i studieløpet, da holdninger er noe som utvikles over tid. Forsvaret sier selv at militære operasjoner stiller store krav til disiplin og en høyt utviklet moral og etisk sans (2007), og dette krever fokus for å utvikle.

Videre er læringsutbyttene i OPG3201 også tett knyttet opp mot bachelor skrivingen, og mindre til den moralske kompetansen man trenger i praksis. LED3201 er et fag som starter tidlig i studieprogrammet for å kontinuerlig utvikle kadettene egen lederutvikling. Det vil si at faget dreier seg om hvordan man skal utøve lederskap, med lite fokus på etisk og moralsk kompetanse. Det skal sies at LED3201 er en form for gjennomgående fag som innebærer enkelte forelesninger og læringsprosjekter i de fleste emnene i studieløpet. Dette emnet går parallelt med resten av studieløpet, men vurderingen kommer ikke før siste semester, som gjør at fokuset til kadettene sikter seg mindre på dette underveis.

At kun to emner på Krigsskolen vektlegger generell kompetanse knyttet til etiske og moralsk kompetanse, indikerer at dette aspektet mangler bevisst vektlegging gjennom studiet. Krigsskolen har likevel et stort fokus på Forsvarets grunnverdier (RAM) og kadettene etterlevelse av disse. Dette kommer også frem i utbyttet beskrevet under studieløpet som

helhet. Å anerkjenne felles verdsett som etterleves, selv om det ikke er spesifisert i utdanningen, kan bidra til å styre moralske avgjørelser og egen dømmekraft i både hverdagslige og ekstreme situasjoner. Anerkjennelse av egne moralske standarder og verdier kan øke sannsynligheten å handle deretter (Olsthoorn, 2017). Samtidig er viktigheten av å reflektere og skape bevissthet rundt egen kunnskap og læring trukket frem. Det kan derfor være et moment å integrere flere elementer som tar for seg holdnings- og verdsett i læringsutbyttene for å øke bevisstgjøring og refleksjon omkring generell kompetanse, og dermed gjøre at disse kan anvendes i et moralsk dilemma.

Til slutt nevnes emnet OPS2203 igjen, som heller ikke hadde treff innenfor generell kompetanse, altså er det ingen relevante læringsutbytter i dette emnet, heller ikke innenfor teoretisk kunnskap eller ferdigheter. Som diskutert tidligere, ser emnet på kompleksiteten rundt ulike former for konflikter og hvordan analysere og tolke disse. Det fremheves blant annet vanskelighetene med å følge de juridiske rammene i en konflikt hvor motstanderen velger å ikke gjøre dette. Dette stiller igjen krav til å vurdere handlinger som rette eller gale på stedet. Herav kan lignende situasjoner som er belyst i treningssammenheng bidra til å lette valget i det kritiske øyeblikket. Problemet blir også her at utbyttet man skal sitte igjen med ikke er belyst i forkant av øvelsen. Dette vil svekke mulighetene for å reflektere og analysere hendelsene, og man står dermed igjen med et lavere læringsutbytte av arenaen.

5.3.1 Delkonklusjon

Generell kompetanse, definert som evnen og viljen til å anvende kunnskaper, holdninger og erfaring, spiller en stor rolle for å skape bevissthet og refleksjon rundt egne tanker og handlinger i utviklingen av offiserer. Selv om det kun er to emner i studieløpet som bevisst peker på kompetanse knyttet til etiske og moralske holdninger og verdier, indikerer ikke dette nødvendigvis at fokuset er mangelfullt i sin helhet. Krigsskoleløpet vektlegger grunnverdier som står sentralt i Forsvaret og den militære profesjonen. Dette bidrar til å forme og styrke kadettene holdninger og felles identitet opp mot profesjonen. Det eksisterer likevel et forbedringspotensial da det er manglete presisering knyttet til utviklingen av holdninger og verdier i læringsutbyttene. Dette vil redusere muligheten for egen refleksjon og ytterligere læring. Integrering av disse elementene i spesifikke læringsutbytter vil øke bevisstheten og mulighet for å kunne trene, øve og erfare rundt egen kompetanse knyttet til etikk og moral. Dette vil kunne bidra til å utvikle reflekterte og moralsk kompetente ledere.

6 Konklusjon

Oppgaven innledes med problemstillingen “*I hvilken grad gir etikkundervisningen ved Krigsskolens Operativ Linje tilstrekkelig kunnskap til å håndtere moralske dilemmaer i strid?*”. For å svare på spørsmålet har oppgaven først redegjort for sentral teori innen læring og definert kunnskap ut ifra Aristoteles’ tre kunnskapsformer. Videre har etikk og moral blitt definert og sett i sammenheng med den militære profesjon og krigens natur, og til slutt samlet til tilegnelse av moralsk kompetanse. Deretter er læringsutbyttene innenfor kunnskap, ferdigheter og kompetanse for utdanningen analysert sammen med studiets praksisarenaer. Funnene er så drøftet opp mot teorien. Med utgangspunkt i denne prosessen skal dette kapittelet oppsummere de mest sentrale funnene og basert på dette besvare oppgavens problemstilling.

6.1 Svar på problemstillingen

Krigsskolens Operative linje utstyres kadettene med enkelte verktøy og i noen grad kunnskaper for å stille forberedt til å håndtere moralske dilemmaer i strid.

Krigsskolen introduserer kadettene for etisk teori og analytisk og intuitiv beslutningstaking tidlig i studieløpet. Dette bidrar til å bygge en teoretisk kunnskapsbase som videre kan benyttes som et rammeverk for å reflektere og analysere rundt moralske spørsmål og problemer. En synliggjort diskusjon er derimot hvorvidt videre bearbeidelse av den teoretiske kunnskapen vektlegges hos kadettene.

Videre legger Krigsskolen i liten grad opp til sammenheng mellom teori, ferdigheter og kompetanse. Den teoretiske kunnskapen som legges til grunn ser sjeldent ut til å ha en direkte forbindelse til ferdighets- og kompetanseutbyttene i samme emne. Dette blir en svakhet ved utdanningen, da det er identifisert at læring først finner sted når en er i stand til å kombinere og forstå grunnlaget for hvorfor ting gjøres og sammenhengen det gjøres i.

Etikken som tema vektlegges sjeldent alene, og ses som oftest i sammenheng med andre temaer. Dette bidrar til at selv om Krigsskolen legger opp til mange praksisarenaer hvor muligheten for å trene moralsk kompetanse er til stede, blir det nedprioritert for andre ferdighets- og kompetanseutbytter. Den moralske kompetansen trenes indirekte da mange øvelser og scenarioer krever moralske og etiske avgjørelser, men utbyttet for kadettene

begrenses da det som regel ikke settes av tid til å reflektere og bearbeide hendelsene fra et etisk perspektiv.

Studieprogrammet inneholder noen helhetlige læringsutbytter som omhandler etikkfaget. Her er det overordnede utbytter som kan knyttes opp mot etikk innenfor både kunnskap, ferdigheter og kompetanse. Dette viser at Krigsskolen til dels har et overordnet fokus på læring og utvikling av etikk og moral for kadettene. Det er likevel ikke samsvar mellom de overordnede utbyttene og utbyttene i de enkelte emnene. Basert på drøftingen kan vi derfor konkludere med at Krigsskolen i noen grad gir et godt teoretisk kunnskapsgrunnlag innenfor etikkfaget for kadettene. Krigsskolen viser potensial for å gi et godt grunnlag for å trene etiske ferdigheter i studieløpets mange praksisarenaer, men potensialet svekkes da det mangler bevisstgjøring på hva som skal trenes, samt en manglende sammenheng mellom teorien og påfølgende praksisarena. Krigsskolen setter et overordnet fokus på utviklingen av reflekterte og moralsk kompetente ledere som handler i tråd med profesjonens verdier. Det er også her vist en manglende bevisstgjøring rundt faget, i form av et fåtall av kompetanseutbytter i emnene, noe som minsker kadettene muligheter for refleksjon og bevisstgjøring rundt eget lederskap, egne handlinger og verdier.

Studien av kadettene utdanningsløp har vært med på å tydeliggjøre hvilke forutsetninger som gis for å utvikle kadettene moralske kompetanse og herav deres evne til å håndtere moralske dilemmaer i en potensiell krigssituasjon. Enhver kadett skal i fremtiden kunne få spørsmålet “Hva gjør vi nå, Løytnant?”, for deretter å anvende den tillærte kunnskapen i situasjonen foran seg, og til slutt handle på en måte de kan stå for i ettertid. Videreutvikling av utdanningen på dette fagfeltet vil styrke de fremtidige offiserene som graduerer fra Krigsskolen og må håndtere moralske konflikter.

6.2 Videre forskning

Basert på funnene og drøftingen viser vi til anbefalinger for videre forskning som kan bidra til å øke læringsutbytte for kadettene og dermed bidra til at de kan stille enda sterkere i møte med moralske dilemmaer.

Opgaven viser at kadettene kun i noen grad tilegner seg de nødvendige kunnskapene basert på mangelen av bearbeidelse og refleksjon. Forslag til videre forskning i forbindelse med dette er å undersøke hvilke metoder man kan benytte seg av for å spesifikt hente ut etisk

læring og utvikle moralsk kompetanse basert på de praksis-arenaene som Krigsskolen stiller med.

Den begrensede tilegnelsen av kunnskap kan også tyde på manglende kunnskap innenfor moralske dilemmaer som kan føre til moralsk skade i militær kontekst, og hvordan best mulig forebygge dette, og videre forskning på dette vil også nytte Krigsskolen og Forsvaret i utdannelsen av etisk robuste ledere. Til slutt vil det også kunne være fordel å utforske sammenhengen mellom etikk og ledelse, og herunder hvordan etisk ledelse påvirker oppdragsløsning.

7 Referanser

- Aristoteles. (1999). *Etikk: et hovedverk i Aristoteles' filosofi, også kalt "Den nikomakiske etikk"* (3. utg.). Gyldendal
- Baker, D.-P. (2015). *Key Concepts in Military Ethics*. UNSW PRESS.
- Berdal, M. (2008). Chapter 7: The Security Council and Peacekeeping. I V. Lowe et al. (Red.), *The United Nations Security Council and War: The Evolution of Thought and Practice Since 1945*. Oxford.
- Clausewitz, C. von. (1989). *On War* (M. E. Howard & P. Paret, Red.). Princeton University Press.
- Coleman, S. (2013) *Military Ethics. An Introduction with Case Studies*. New York, Oxford: Oxford University Press, kapittel 1, 2 og 3.
- Conformity*. (u.å.). Psychology Today. Hentet 20. februar 2024, fra <https://www.psychologytoday.com/us/basics/conformity>
- Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon. Informasjonsforvaltning. (2014). *Elevenes læring i fremtidens skole* (Norges offentlige utredninger, 2014:7). Kunnskapsdepartementet. Oppnevnt ved kongelig resolusjon av 21. juni 2013. Utgitt 3. september 2014.
- Douglas, K. M. (u.å.). *Deindividuation*. Britannica. Hentet 20. februar 2024, fra <https://www.britannica.com/topic/deindividuation>
- Eriksen, M. B. & Frandsen, T. F. (2018). *The impact of patient, intervention, comparison, outcome (PICO) as a search strategy tool on literature search quality: a systematic review*. Journal of the Medical Library Association, 106(4), 420–431. <https://doi.org/10.5195/jmla.2018.345>
- Findlay, T. (2002). *The Use of Force in UN Peace Operations*. SIPRI.
- Forsvaret. (2023, 2. november). *Bachelor—Ledelse og landmakt—Oppstart høst 2021*. Forsvaret. <https://www.forsvaret.no/utdanning/utdanninger/militaere-studier-med-fordypning-i-ledelse-og-landmakt/KSLANDMAKT-EMNER-2021-H%C3%98ST>
- Forsvaret. (2023, 22. desember). *Bachelor—Ledelse og landmakt*. Forsvaret. <https://www.forsvaret.no/utdanning/utdanninger/militaere-studier-med-fordypning-i-ledelse-og-landmakt>
- Forsvaret. (2007). *Forsvarets Fellesoperative Doktrine*. Forsvarsstaben
- Forsvaret. (2014). *Forsvarets Fellesoperative Doktrine*. Forsvarsstaben.
- Forsvaret. (2019). *Forsvarets Fellesoperative Doktrine*. Forsvarsstaben

- Forsvaret. (2020). *Forsvarets Grunnsyn på Ledelse*. Forsvarsstaben
- Forsvaret. (u.å.). *Forsvarets opptak og seleksjon*.
<https://www.forsvaret.no/utdanning/forsvarets-opptak-og-seleksjon>
- Forsvaret. (2006). *Forsvarets Pedagogiske Grunnsyn*. Forsvarets skolesenter (FSS).
- Forsvaret. (2015). *Forsvarets Verdigrunnlag*. Forsvaret.
- Forsvaret. (2012). *Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret*. Forsvaret.
- Forsvaret. (2021). *Morgendagens hær*. Forsvaret.
- Forsvaret. (2024). *Utdanning*. Forsvaret. <https://www.forsvaret.no/utdanning>
- French, S. E. (2016). Why warriors need a code. I *The Code of the Warrior: Exploring Warrior Values Past and Present* (2.). Rowman & Littlefield Publishers.
- Gerhardsen, W. (Red.). (2016). Kunstig intelligens og autonomi. *Viten*, 2, 13–15.
- Halvorsen, K. (2014). *Å forske på samfunnet—En innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (5. utg.). Cappelen akademisk forlag
- Hartle, A. E. (1989). *Moral Issues in Military Decision Making*. University Press of Kansas.
- Haugen, V. D. (2020). Holdninger blant studenter i barnehagelærerutdanningen til barn med særskilte behov. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 104(4), 416-428.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-2987/2020-04-08>
- Heier, T. & Knutsen, T. L. (2021). *Tenke og skrive i samfunnsvitenskapene*. Fagbokforlaget.
- Helsebiblioteket. (2016, 17. september). *Kunnskapsbasert praksis*. Helsebiblioteket.
<https://www.helsebiblioteket.no/innhold/artikler/kunnskapsbasert-praksis/kunnskapsbasertpraksis.no>
- Heuer Jr., R. J. & Pherson, R. H. (2015). *Structured Analytic Techniques for intelligence analysis* (2. utg.). GQ Press.
- Horgen, M. (2023) Refleksjon og emosjonenes betydning i lederutvikling. I R. B. Johansen J. K. Arnulf (Red.), *Militær leder- og ledelsesutvikling i teori og praksis*. (s. 410-430). Universitetsforlaget.
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5. utg.). Abstrakt forlag
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Christoffersen, L. (2021). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (6. utg.). Abstrakt forlag.

- Kahneman, Daniel. (2012). *Thinking fast and slow*. Penguin Book Ltd.
- Kilcullen, D. J. (2010). *Counterinsurgency*. Hurst & Company.
- Kolb, D. A. (2015). *Experiential learning* (2nd ed.). Pearson Education, Inc.
- Krumsvik, R.J. (2014). *Forskningsdesign og kvalitativ metode- ei innføring*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Kunnskapsdepartementet. (2011). *Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR)*. Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring og om henvisningen til Det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring*. (FOR-2017-11-08-1846). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2017-11-08-1846>
- Kvalnes, Ø. (2017). *Etikk og samfunnsansvar*. Universitetsforlaget.
- Lunde, N., & Matlary, J. (2009). *Etikk og Militærmakt*. Gyldendal .
- Methley, A. M., Campbell, S., Chew-Graham, C., McNally, R. & Cheraghi-Sohi, S. (2014). *PICO, PICOS and SPIDER: a comparison study of specificity and sensitivity in three search tools for qualitative systematic reviews*. *BMC Health Services Research*, 14(1), 579. <https://doi.org/10.1186/s12913-014-0579-0>
- Molendijk, T. (2021). *Moral Injury and Soldiers in Conflict* . Routledge.
- Molendijk, T. (2020). Moral injury—De psychische impact van moreel-kritische tijdens en na uitzendingen. *Militaire Spectator*, 11.
- Moral Disengagement*. (u.å.). The Oxford Review. Hentet 20. februar 2024, fra <https://oxford-review.com/oxford-review-encyclopaedia-terms/moral-disengagement/>
- NOU 2014: 7. (2014). *Elevenes læring i fremtidens skole*. Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon. Informasjonsforvaltning. <https://www.regjeringen.no/contentassets/e22a715fa374474581a8c58288edc161/nou201420140007000dddpdfs.pdf>
- Olsthoorn, P. H. J. (Red.). (2017). Ethical Leadership in the Military: The Gap between Theory and Practice in Ethics Education. I *Military Ethics and Leadership* (s. 56–85). Brill | Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004339590_004

- OpenAI. (2023). ChatGPT (23. mars versjon) [Stor språkmodell]. Hentet fra <https://chat.openai.com/> (Tilgangsdato: 15. januar 2024)
- Phdontrack. (u.å). *Search Techniques*. Hentet 23. februar 2024 fra <https://www.phdontrack.net/review-and-write/search-techniques/>
- Regjeringen. (2022, 19. oktober). *Fag og læreplaner*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/grunnopplaring/artikler/innhold-vurdering-og-struktur/id2356931/>
- Regjeringen. (2023, 7. juli). *Svar på spørsmål om autonome våpensystem* [ResponseToParliament]. Regjeringen.no; regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/svar-pa-sporsmal-om-autonome-vapensystem/id2989638/>
- Sayre-McCord, G. (2013). *A Moral Argument Against Moral Dilemmas*. University of North Carolina. <https://philosophy.unc.edu/wp-content/uploads/sites/122/2013/10/A-Moral-Argument-Against-Moral-Dilemmas.pdf>
- Sitter, N., & Stenersen, A. (2022). Terror. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/terror>
- SNL. (2022, 11. mars). *krigens folkerett*. https://snl.no/krigens_folkerett
- Stenersen Hovdenak, S. (2016). *Fronesis som kunnskapsform i legeutdanningen*. Uniped, 39(4), 330–344. <https://doi.org/10.18261/issn.1893-8981-2016-04-05>
- Strachan, H. (2010). Strategy or Alibi? Obama, McChrystal and the Operational Level of War. *Survival*, 52(5), 157–182. <https://doi.org/10.1080/00396338.2010.522104>
- Sweeney, P. J., Matthews, M. D., & Lester, P. B. (2011). Chapter 1: Leading in dangerous situations—An overview of the unique challenges. I *Leadership in Dangerous Situations: A Handbook for the Armed Forces, Emergency Services and First Responders* (s. 3–18). Naval Institute Press.
- Søkogskriv. (2024, 16. januar). *Planlegg søket ditt*. <https://www.sokogskriv.no/soking/planlegg-soket-ditt.html>
- Søkogskriv. (2024, 16. januar). *Søketeknikker*. <https://www.sokogskriv.no/soking/soketeknikker.html>
- Tessman, L. (2017). *When doing the right thing is impossible*. Oxford University Press.
- Tjora, A. (2023). *Kvalitative Forskningsmetoder i praksis* (4. utg.). Gyldendal.
- Vikan, C. (2023) Verdibasert forsvar, verdibasert ledelse? I R. B. Johansen J. K. Arnulf (Red.), *Militær leder- og ledelsesutvikling i teori og praksis*. (s. 410-430). Universitetsforlaget.

8 Vedlegg

Vedlegg 1: Læringsutbytter Krigsskolen Operativ kull 21-24

Vedlegg 2: Læringsaktiviteter Krigsskolen Operativ kull 21-24

Vedlegg 3: Praksisarenaer Krigsskolen Operativ kull 21-24

Vedlegg 4: Pensumlitteratur relatert til etikk Krigsskolen Operativ kull 21-24

Vedlegg 1: Studieprogram Ledelse og Landmakt - Læringsutbytter

Hentet fra:

Forsvaret. (2023, 2. november). *Bachelor—Ledelse og landmakt—Oppstart høst 2021*.
<https://www.forsvaret.no/utdanning/utdanninger/militaere-studier-med-fordypning-i-ledelse-og-landmakt/KSLANDMAKT-EMNER-2021-H%C3%98ST>

Læringsutbytter for studieprogrammet i sin helhet:

Felles læringsutbyttebeskrivelser for studieprogrammet

Kunnskap

Etter fullført og bestått offisersutdanning kan kadettene:

- forklare styrker og svakheter ved anvendelsen av militær makt i et historisk og samtidig perspektiv, herunder hvordan utviklingen av krigens natur og vesen kan påvirke den militære profesjonen og militære operasjoner i nåtid og fremtid.
- drøfte prinsipper for militær ledelse på individ, gruppe/team og organisasjonsnivå.
- redegjøre for offiserens etiske og rettslige handlingsrom.
- drøfte militærmaktens rolle i samfunnet og kunne forklare hvordan politiske mål oppnås med militære virkemidler.
- redegjøre for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik som ramme for Norges bruk av militær makt, herunder internasjonale institusjonelle rammer.
- redegjøre for sentrale temaer og problemstillinger innenfor militærteori, med fordypning i teori relevant for eget domene.
- anvende vitenskapelig teori og metode, Forsvarets freds- og krigsstabstjeneste og kunne forklare styrker og svakheter ved disse.
- redegjøre for hvilke strukturer og enheter Forsvaret er satt sammen av, hvilke hovedoppgaver disse har, og hvordan fellesoperasjoner fungerer.

Ferdigheter

Etter fullført og bestått offisersutdanning kan kadettene:

- anvende teoretiske og praktiske ledelsesverktøy selvstendig og utøve skjønn innenfor sitt fagfelt, gjennom ledelse og gjennomføring av oppdrag, både alene og som del av en gruppe.
- vurdere taktiske og stridstekniske oppgaver og oppdrag i lys av kontekstuelle forhold som politikk, strategi, kultur, rettslige rammer og etikk.

- planlegge og lede operasjoner på taktisk og stridsteknisk nivå nasjonalt og internasjonalt i hele konfliktspennet fra fred via krise til krig.
- lede og drive kompetanseutvikling på team- eller troppsnivå.
- være fysisk og mentalt robust og skikket til over tid å være i operativ beredskap, samt virke i kritiske situasjoner preget av kaos og usikkerhet.
- kommunisere militære problemstillinger og løsninger skriftlig og muntlig på norsk og engelsk.
- skrive tekster om relevante problemstillinger i den militære profesjon i tråd med vitenskapelig metode.

Generell kompetanse

Etter fullført og bestått offisersutdanning kan kadettene:

- redegjøre for hvilket verdimessig, etisk og rettslig grunnlag Forsvaret bygger på.
- identifisere seg med den militære profesjonen og det ansvaret offiserer har.
- utøve sitt lederskap og tjeneste etter Forsvarets verdimessige, etiske og rettslige grunnlag og leve etter disse prinsippene.
- tenke kritisk og utveksle synspunkter med både overordnede og undergitte og gjennom dette bidra til utvikling og forbedring av Forsvaret.

Læringsutbytter for hvert enkelt emne

Emne MILM1105 – Militær ledelse og soldatferdigheter

Kunnskap

Etter fullført emne kan kadetten:

- forklare betydningen av ledelse og lederatferd, og mulige effekter av lederatferd i militær kontekst.

Ferdigheter

Etter fullført emne kan kadetten:

- ivareta seg selv og andre under krevende feltmessige forhold med utgangspunkt i soldatferdighetene skyting, stridsteknikk, sanitet, overlevelse og robusthet (3SOR)
- gjennomføre plan- og beslutningsprosess (PBP) på lagsnivå
- benytte seg av tilbakemelding og refleksjon som verktøy for å fremme læring og utvikling.

Generell kompetanse

Etter fullført emne:

- kan kadetten handle og lede under krevende feltforhold i lagsforband, på en måte som utnytter situasjonens muligheter og overvinner vanskelighetene den byr på
- har kadetten utviklet samhold og felles militær identitet med medkadetter fra andre forsvarsgrener.

Emne MILM1106 – Offiseren, samfunnet og krigen

Kunnskap

Etter fullført emne kan kadetten:

- forklare hva en profesjon er og kjenne til ulike syn på hva som kjennetegner den militære profesjonen
- forklare sammenhengen og påvirkningen mellom samfunn, politikk og militærmakt ved å vise til sentrale eksempler på slike sammenhenger og påvirkninger fra 1750 og fram til i dag
- gjøre rede for Norges sikkerhetspolitiske målsetninger og Forsvarets rolle i norsk sikkerhetspolitikk fra den kalde krigen til i dag
- kjenne til grunnleggende rettslige rammer for den militære organisasjon og bruk av militærmakt.
- gjengi grunner for hvorfor krig eksisterer
- forklare hva militærteori og militære doktriner er
- gjengi sentral teori om landmakt, sjømakt, luftmakt og cybermakt
- gjøre rede for sentral teori innen stress og motivasjon, herunder stridsreaksjoner og kampmotivasjon.
- gjøre rede for oppdragsbasert ledelse og kommandomyndighet, herunder utfordringer knyttet til makt, tillit, etikk og lydighet.
- gjøre rede for forsvarets modell for balansert lederadferd og forsvarets kjerneverdier, og hvordan disse kan bidra til effektivt lederskap.

Ferdigheter

Etter fullført emne kan kadetten:

- selvstendig ta til seg ny kunnskap og kritisk vurdere informasjon
- bidra aktivt og reflekterende i kollektive læringsprosesser

- reflektere over egen kompetanse til å utøve effektiv ledelse og relatere disse til profesjonens og samfunnets krav til offiserer.

Generell kompetanse

Etter fullført emne har kadetten:

- innsikt i den militære profesjonens plass i det norske samfunnet og den gjensidige påvirkningen i utviklingen av samfunnet og militærmakten.
- evnen til å reflektere rundt grunnleggende forhold ved militære operasjoner samt krigens natur og skiftende karakter.
- evnen til å identifisere områder for egen utvikling og læring innenfor lederskap

Emne MILM1201 – Landmaktens grunnlag med troppssjef grunnkurs

Kunnskap

Etter fullført emnet kan kadetten:

- har bred kunnskap om innholdet i Forsvarets doktrine for landoperasjoner (FDLO)
- kjenner til forsknings og utviklings arbeid innenfor militærteori
- har kunnskap om det historiske grunnlaget for FDLOs historiske grunnlag
- har bred kunnskap om troppssjefens rolle og oppgaver og under hvilke forhold disse skal utføres.
- har bredkunnskap om hvordan vinterforhold påvirker soldater, avdelinger og oppdragsløsning
- kjenne til folkerettens gyldighet ifm landoperasjoner
- kjenne til Hærens organisasjon og rolle i Forsvaret
- kjenne Heimevernets rolle i Forsvaret og HV's betydning for samfunnssikkerhet.
- kjenne til Sjø- og Luftforsvarets roller og oppgaver.

Ferdigheter:

Etter fullført emnet kan kadetten:

- reflektere over innholdet i FDLO
- anvende teori, praksis og refleksjon for å utvikle seg som en troverdig militær leder og kadett
- anvende veiledning som et lederutviklings- og lederskapsverktøy
- anvende faglig kunnskap for å ivareta egen stridsevne under vinterforhold

Generell kompetanse:

Etter fullført emnet kan kadetten:

- formidle militærteori som er sentralt for FDLO
- planlegge og gjennomføre egen lederutvikling under veiledning
- formidle synspunkter og erfaringer med andre for å skape seg troverdighet som militær beslutningstaker

Emne MILM1202 – Militær problemløsning og metode

Kunnskap

Etter å ha fullført emnet kan kadetten:

- Ha kunnskap om grunnleggende begrep i vitenskapelig metode
- Ha kunnskap om styrker og svakheter ved intuitiv og analytiske beslutninger
- Kjenne til rasjoalet for militær plan- og beslutningsprosess
- Kjenne til grunnleggende psykologiske mekanismer som påvirker beslutningstaking
- Kjenne til stabsstudien som verktøy for å belyse problemer og fatte beslutninger

Ferdigheter

Etter å ha fullført emnet kan kadetten:

- Beherske skriftlig akademisk framstilling
- Anvende militær plan- og beslutningsprosess
- Beherske taktisk bruk av troppens støttevåpen
- Finne, hente og vurdere ulike former for informasjon

Etter å ha fullført emnet kan kadetten:

- Ha innsikt i analyse av problemstillinger og velge en velegnet problemløsningsmetode
- Utveksle synspunkter om forholdet mellom teori og praksis i egen profesjon
- Planlegge og gjennomføre en militær operasjon

Emne OPS2202 – Taktisk samvirke

Kunnskap

Etter fullført emnet kan kadetten:

- forklare hvordan ulike innsatsmidler kan anvendes for oppnå taktisk samvirke og hva dette innebærer i egen planlegging og gjennomføring av militære operasjoner
- forklare hva som utgjør feltfunksjonene, og hva som inngår i disse
- forklare forskjellige stridsformer i landoperasjoner

Ferdigheter

Etter fullført emnet kan kadetten:

- anvende militær (analytisk) problemløsningsmetode, herunder plan- og beslutningsprosess (PBP)
- fatte raske beslutninger med bevissthet om egne bias
- kommunisere tydelig og troverdig ved hjelp av militære formater og standardiserte begreper, herunder fem-punkts ordre
- utøve effektivt lederskap i gjennomføring av militære operasjoner
- forstå manøverkrigføring og anvende kunnskapen til å planlegge og gjennomføre offensive og defensive operasjoner
- anvende ulike innsatsmidler til å oppnå taktisk samvirke
- løse taktiske problemer i forskjellige stridsformer i landoperasjoner

Generell kompetanse

Etter fullført emnet kan kadetten:

- gjenkjenne og identifisere taktiske problemer som grunnlag for å fatte beslutninger og formidle disse på en overbevisende måte
- identifisere nye, ulike og dynamiske taktiske problemer i høyintensitetsoperasjoner

Emne OPS2201 – Kontekst landoperasjoner

Kunnskap

Etter fullført emnet kan kadetten:

- drøfte hvordan politiske forhold påvirker militær oppdragsløsning i et gitt operasjonsmiljø.

- forklare hvordan rettslige, etiske, kulturelle, kommunikative og historiske forhold påvirker militær oppdragsløsning i et gitt operasjonsmiljø.
- forklare hvordan rettslige og etiske begrunnelser for militær maktbruk (jus ad bellum) påvirker mandat og engasjementsregler.
- beskrive konteksten rundt militær teknologisk innovasjon og forklare hvilken betydning dette har for ledelse.
- forklare sentral teknologi, hvilke effekter som kan oppnås og hvilke mottiltak som eksisterer.
- forklare rettslige og etiske begrunnelser for forbudte, delvis forbudte og omdiskuterte våpen..

Ferdigheter

Etter fullført emnet kan kadetten:

- Identifisere politiske, kulturelle, kommunikative, historiske, rettslige, og etiske forhold som kan ha betydning for militær oppdragsløsning i et gitt operasjonsmiljø.
- tilpasse militær oppdragsløsning til politiske, kulturelle, kommunikative, historiske, rettslige, og etiske forhold i et operasjonsmiljø.
- kommunisere muntlig og skriftlig på engelsk på en måte som er hensiktsmessig i forhold til operasjonsmiljøet.
- drøfte hva innovasjon er, og hvordan ledere kan bidra til militær innovasjon.
- drøfte eget og fiendens teknologiske nivå og hvordan det virker inn på egne planer og operasjoner
- drøfte konsekvensene av egen, fiendens og sivil teknologi for egen oppdragsløsning.

Emne OPS2203 – Complex operations

Knowledge

Upon the completion of the module the cadets:

- Have broad knowledge concerning low intensity conflict and complex operations, nested in a general theory of war and the spectrum of conflict.
- Have broad knowledge of strategic dynamics that determine the character of complex operations, and the utility of military force in influencing these.
- Are familiar with prominent traditions of academic discourse on complex operations, including population-centric and coercive counterinsurgency, as well as the evolution of UN peacekeeping.

- Are aware of future trends concerning complex operations.

Skills

Upon the completion of the module, the cadets:

- Can employ critical thinking to understand how, and to what degree, military force employment can influence complex conflicts.
- Can creatively visualize operations, training requirements and force design to maximize the utility of military force.
- Can combine theory with relevant doctrine to describe, direct and lead tactical actions in complex operations.
- Have insight into scientific methodologies that allow for rigorous research when assessing current, and preparing for future, complex operations.

General competence

Upon the completion of the module, the cadets:

- Can collaborate with allied military and civilian counterparts, both in theoretical analysis and tactical planning and execution.
- Can communicate the rationale, challenges, and opportunities regarding military force in complex operations, to civilian professionals and politicians.

Emne LED2201 – Ledelse i strid

Kunnskap

Etter fullført emne har kadetten:

- bred kunnskap om grunnleggende oppgaver som troppssjef
- bred kunnskap om årsaker til at soldater slåss og løser oppdrag i strid
- kjenner til praktiske verktøy for å håndtere og påvirke egne og andres ulike stridsreaksjoner

Ferdigheter

Etter fullført emne kan kadetten:

- kunne anvende fagkunnskap til å forebygge eller motvirke ulike stridsreaksjoner
- reflektere over egne holdninger og karakterstyrke i møte med de krav som stilles til profesjonen under krevende forhold
- ha innsikt i og handle i tråd med de forventninger som stilles til offiserer

- reflektere over hvordan fysisk og psykisk krevende forhold påvirker leder og undergitt både fysisk og mentalt
- reflektere over menneskelige reaksjoner på å ta andres liv, og få sårede eller tap av liv i egen avdeling
- reflektere over sentrale fysiske og psykiske stridsreaksjoner og deres mulige påvirkning på soldaters fungering i strid
- reflektere over eget lederskap og offisersutvikling under krevende forhold

Generell kompetanse

Etter fullført emne kan kadetten:

- planlegge, gjennomføre og lede operasjoner på troppsnivå under fysisk og mentalt krevende forhold
- planlegge og gjennomføre målrettet lederutvikling

Emne OPS3101 – Grunnleggende fellesoperasjoner

Kunnskap

Etter fullført emne kan kadetten:

- forklare den klassiske inndelingen av taktisk, operasjonelt, strategisk og politisk nivå.
- forklare det operasjonelle nivåets funksjon.
- forklare hvordan forsvarsgrensvisse styrker bidrar i en fellesoperasjon.
- forklare hvordan fellesfunksjoner understøtter arbeidet med å integrere, synkronisere og styre militære operasjoner.
- forklare hvordan militære styrker samspiller med statlige og ikke- statlige organisasjoner og aktører.
- drøfte hvordan forhold som politikk, strategi, operasjonsmiljø, organisasjonsstruktur og -kultur, rettslige rammer og etikk påvirker planlegging og gjennomføring av fellesoperasjoner.
- redegjøre for nasjonal krisehåndtering i konfliktspekteret fra fred, via krise til krig, herunder Norges forhold til allierte.

Ferdighetsmål

Etter fullført emne kan kadetten:

- vurdere fordeler og utfordringer med fellesoperasjoner.
- vurdere militære styrkers muligheter og begrensninger i lys av kontekstuelle forhold som politikk, strategi, kultur, rettslige rammer og etikk.
- finne, vurdere og henvide til fagstoff knyttet til planlegging og gjennomføring av fellesoperasjoner.

Emne MILM3201 – Utdanning i avdeling

Kunnskap

Etter fullført emnet kan kadetten:

- Planlegge utdanning og øving av en hæravdeling, som ivaretar måloppnåelse og sikkerhet.

Ferdigheter

Etter fullført emnet kan kadetten:

- Gjennomføre utdanning og øving av en hæravdeling, som ivaretar måloppnåelse og sikkerhet.
- Reflektere over relevante problemstillinger for troppssjefer innen ledelse, støtte og administrasjon.
- Anvende eget våpen eller troppearts kapasiteter i samvirkesystemet.
- Identifisere kravene de respektive våpen og troppearter stiller til en troppssjef.

Generell kompetanse

Etter fullført emnet kan kadetten:

- Forstå offisersrollen i daglig tjeneste, trening og øving, i samsvar med gjeldende retningslinjer for forsvarlig forvaltning innen personell, materiell og økonomi.
- Anvende egen erfaring til å oppdatere kunnskap.
- Anvende teoretisk kunnskap i egen praksis.

Emne OPG3201 – Syntese - taktikk, ledelse og felttjeneste. Bacheloroppgave

Kunnskaper

- Etter fullført syntese skal kadetten:
- Ha bred kunnskap om de grunnleggende faktorene som påvirker en taktisk samvirkeoperasjon under krevende klimatiske forhold, og om hvordan slike operasjoner planlegges og gjennomføres.

- I bacheloroppgaven skal kadettene etter fullført emne:
- Ha bred kunnskap om fremgangsmåten i en forskningsprosess, forskningsmetoder og hvordan de erverver seg teoretisk kunnskap av relevans for en problemstilling. Videre skal kadettene ha innsikt i etiske problemstillinger knyttet til forskningsprosessen.

Ferdigheter

Etter fullført syntese skal kadetten:

- kunne anvende faglig kunnskap og relevante erfaringer for å planlegge, gjennomføre og evaluere en taktisk samvirkeoperasjon under krevende klimatiske forhold
- analysere og treffe begrunnede valg på ulike taktiske utfordringer.
- kunne beherske faglige verktøy og teknikker for å utvikle ordrer.
- kunne finne, vurdere og henvide til informasjon og fagstoff og fremstille dette for kaste lys over en problemstilling
- kunne vurdere hvordan klimatiske forhold påvirker operasjoner, og derigjennom kunne utvikle og gjennomføre hensiktsmessige tiltak.
- kunne planlegge og lede utdanning i vintertjeneste i en militær avdeling
- kunne reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning

Etter bacheloroppgaven skal kadetten:

- kunne formulere en forskbar problemsstilling.
- kunne anvende en vitenskapelig metode for å besvare en problemsstilling.
- kunne analysere og presentere konkrete resultater av empirisk materiale.
- kunne drøfte resultatene av empirisk materiale, med vekt på praktisk anvendelse og/eller teoretisk bidrag.
- kunne vurdere styrker og svakheter i egne forskningsprosess

Generelle ferdigheter

Etter fullført syntese skal kadetten:

- ha innsikt i relevante fag - og yrkesetiske problemstillinger,
- kunne reflektere over egen kompetanseutvikling i lys av teori og egen erfaring, samt ha utviklet gode holdninger til egen praksis som offiser og leder.
- kunne formidle sentralt fagstoff som teorier, problemstillinger og løsninger både skriftlig, muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer kan utveksle synspunkter og erfaringer med andre med bakgrunn innenfor fagområdet og gjennom dette bidra til utvikling av god praksis

- Etter bacheloroppgaven skal kadettene innsikt i de sentrale stegene i en forskningsprosess, kunne planlegge og gjennomføre forskningsprosjekter, og kjenne til grunnleggende problemstillinger innen fagfeltets kunnskapsutvikling og innovasjonsprosesser.

Emne LED3201 – Offiseren

Kunnskap

Etter å ha fullført emnet kan kadetten:

- Forklare hva lederutvikling er, kunne gjøre rede for et utvalg av lederutviklingsmetoder og reflektere over egne erfaringer med disse.
- Forstå troppssjefens rolle og betydning når militære operasjoner planlegges, gjennomføres og evalueres.
- Forstå egen troppearts funksjon i samvirkesystemet.
- Forstå hvordan personellforvaltningsverktøy som medarbeidersamtaler, tjenesteuttalelser og karriereplanlegging bidrar til å ivareta og utvikle medarbeidere.

Ferdigheter

Etter å ha fullført emnet kan kadetten:

- Utforske, identifisere og utvikle kunnskaper, ferdigheter og holdninger relatert til utøvelse av militært lederskap
- Planlegge og gjennomføre egen lederutvikling.
- Planlegge, gjennomføre og evaluere operasjoner på troppsnivå i egen troppeart.
- Anvende samvirkeprinsipper på troppsnivå, samt forstå hvordan disse anvendes på kompani- og bataljonsnivå.
- Bidra til en god treningskultur i egen avdeling.

Generell kompetanse

Etter å ha fullført emnet kan kadetten:

- Identifisere seg med profesjonens krav til ledelse og egne lederroller
- Bidra til utvikling av avdelingens fysiske og mentale robusthet.
- Gjennomføre medarbeidersamtale og utarbeide tjenesteuttalelse.
- Lede på troppsnivå i egen troppeart.

Vedlegg 2: Studieprogram Ledelse og Landmakt - Læringsaktiviteter

Hentet fra:

Forsvaret. (2023, november 2). *Bachelor—Ledelse og landmakt—Oppstart høst 2021*. Forsvaret. <https://www.forsvaret.no/utdanning/utdanninger/militaere-studier-med-fordypning-i-ledelse-og-landmakt/KSLANDMAKT-EMNER-2021-H%C3%98ST>

Læringsaktiviteter for hvert enkelt emne

Emne MILM1105 – Militær ledelse og soldatferdigheter

Emnet benytter en digital introduksjonskomponent. Denne komponenten er bl.a. designet for å legge særskilt til rette for kadetter uten militær tjenesteerfaring. Den digitale introduksjonskomponenten skal også bidra til økt læringstempo for alle kadettene gjennom hele emnet, da den tidlig setter i gang refleksjonsprosesser hos kadettene, samtidig som den gir viktige mentale og teoretiske knagger den videre praktiske undervisningen bygger videre på.

Kadettene i emnet organiseres som en militær avdeling. Dette er nødvendig for å kunne oppnå den nødvendige militære grunnannelsen. Dette innebærer bl.a. at kadettene bor tett på hverandre, står i kontinuerlig beredskap og er til disposisjon for avdelingen. Kadettene involveres i alle sider av den militære driften - alt fra organisering av og det å utføre romvask til taktiske beslutninger i felt. Kadettene ruller i praksisroller som underavdelingssjefer på flere nivåer, da også administrasjon av avdelingen i garnison gir svært verdifull og relevant militær ledererfaring.

Innledningsvis i emnet fokuseres undervisningen på å tilføre kadettene tilstrekkelig kompetanse som enkeltsoldater og lag, slik at de kan begynne å operere som lag. I tillegg til undervisningen, krever dette en betydelig egeninnsats i form av repetisjon/tilsv., for å tilegne seg de nødvendige ferdighetene. Kadetter som har relevant militær kompetanse, integreres dessuten i undervisningen som hjelpeinstruktører. Dette bidrar både til å maksimere studentaktiviseringen, samtidig som det bidrar til at alle kadetter blir utfordret og kan lære mest mulig, til tross for at det er et stort spenn i militær forhåndskompetanse blant kadettene.

Når kadettene løser oppdrag som lag, fortsetter de å utvikle soldatferdighetene sine innenfor en realistisk praksiskontekst. Lagenes selvstendige oppdragsløsning er den sentrale læringsaktiviteten i emnet. Selvstendig oppdragsløsning krever at kadettene planlegger, gjennomfører og evaluerer egen praksis. Evaluering av egen praksis fokuserer både på ledelse og tekniske ferdigheter; en åpen og tillitspreget kultur for refleksjon og tilbakemelding i lagene er avgjørende for å nå læringsutbyttene.

Instruktører og praksisveiledere støtter kadettene underveis, mhp å gjøre lagene tidligst mulig i stand til å lede de gjentakende prosessene oppdragsplanlegging, -gjennomføring og -evaluering selv. Kadettene støttes i dette læringsarbeidet gjennom bl.a. undervisning, programmerte plenums-/gruppesamtaler, målrettet refleksjon (muntlig og skriftlig), tilførsel av perspektiver fra lesing av både fag- og skjønnlitterære tekster, samt et gjennomgående og kadettdrevet læringsprosjekt, hvor kadettene tilnærmer seg eget og andres lederskap på en forskende måte.

Emne MILM1106 – Offiseren, samfunnet og krigen

Emnet gjennomføres over ni uker med påfølgende individuell skriftlig hjemmeeksamen. Gjennomføringen vil inkludere forelesninger, selvstudium, gruppearbeid, skriftlige innleveringsoppgaver, presentasjoner av gruppearbeid i plenum og gjensidig kadettevaluering.

Arbeidsformen forutsetter at kadettene møter forberedt til forelesning og gruppearbeid. Forelesningene vil ikke dekke hele pensum.

I emnet arbeider man også med læringsprosjekt som skal resultere i et samlet refleksjonsnotat som ferdigstilles og leveres inn mot slutten av emnet.

Emnet gjennomføres for kadetter i Bergen og Oslo delvis digitalt og distribuert, og delvis oppmøtebaserte undervisning.

Emne MILM1202 – Landmaktens grunnlag med troppssjef grunnkurs

Hensikten med praksisarenaene er at kadettene skal få anledning til å omsette teoretisk kunnskap til praksis, og gjøre seg erfaringer om de krav som stilles til militært lederskap, herunder planlegging og gjennomføring av operasjoner. I forbindelse med praksisarenaene vektlegges gode forberedelser og etterarbeid for å forsterke læringen og fremme offisersutviklingen. Følgende metodiske tilnærming i forbindelse med større praksisarenaer introduseres for kadettene i dette emnet:

- I forkant gis det tilstrekkelig informasjon om aktivitetene og tid til at nødvendig individuelle og kollektive forberedelser kan gjennomføres. Dette i form av in-briefer, oppdragsanalyse og forventningsavklaring, utvikling av veiledningsgrunnlag og førveiledning, samt. evt. faglig påfyll, trening, mentale og praktiske forberedelser.
- I etterkant settes det av tid til å reflektere over, diskutere og dele egne erfaringer relatert til emnets tematikker. Ved behov settes det av tid til individuelle og kollektive tilbakemeldinger, og skrivning av refleksjonsnotat. Det er viktig at etterarbeidet ikke bare er tilbakeskuende, men at det også rettes oppmerksomhet mot hvordan egne og andres erfaringer kan anvendes i den videre offisersutvikling.

Den teoretiske delen av modulen anvender egenstudier, kollokviegrupper, forelesninger og seminarundervisning. Hovedprinsippet modulen følger, er å gi kadettene best mulig tid til å lese, analysere og forstå pensum. Forelesninger er ment som en arena hvor kadettene kan diskutere problemstillingene pensum reiser, eller gå mer i dybden på spesifikke problemstillinger innen temaet. I seminarene har kadetten anledning til å teste og utveksle kunnskap med sine medkadetter og dermed utvide sin egen og andres kunnskap. Seminarene er kadettdrevet, men vil bli støttet av instruktører. Det er utstrakt bruk av historiske eksempler for å belyse teori, ord og uttrykk. Digitale hjelpemidler vil bli brukt i undervisningen.

Emne MILM1202 – Militær problemløsning og metode

Vitenskapelig metode, kunnskapsteori og slutningsteori gir et grunnlag for kritisk tenkning, mens skrivekurset setter kadetter i stand til presis formidling. Dette grunnlaget er et utgangspunkt for en kritisk tilnærming til kunnskap og metodisk tilnærming ved problemløsning. Militær problemløsning i rammen av fredsstabstjeneste (stabsstudien) og krigsstabstjeneste (plan- og beslutningsprosess), setter kadetten i stand til å treffe beslutninger som leder og stabsoffiser. Operativ planlegging representerer lederskap i praksis og Øvelse ildstøtte gir en grunnleggende forståelse for bruk av ildstøttevåpen i troppsrammen. Gjennom emnets simulatorøvelse får kadettene praktisere operativ planlegging, og samtidig får de et første innblikk i sammenhengen mellom operativ planlegging og praktisk lederskap på taktisk nivå.

Teoretiske deler av emnet anvender tilpassede pedagogiske undervisningsopplegg, herunder blant annet egenstudier, kollokviegrupper, ordinære og digitale forelesninger, samt seminarundervisning. Emnet har tydelige praksiskomponenter for å gi kadettene erfaringer med hvordan operativ planlegging fungerer i praksis. De ulike teoretiske elementene vil derigjennom møtes i et sentralt aspekt ved profesjonens praksis, nemlig operativ planlegging som grunnlag for operativt lederskap.

Ved bruk av forskjellige lærings- og refleksjonsmetoder i forkant, underveis og i etterkant av større og mindre praksisarenaer forsterkes læring og utvikling. Dette med søkelys på individuell og kollektiv evne til å ta beslutninger, samt å skape oppslutning og samhandling for disse beslutninger.

Emne OPS2202 – Taktisk samvirke

Emnet legger vekt på å tilføre ferdigheter innen analytisk problemløsning for å veie opp for manglende relevant militær erfaring hos kadetten. Det legger også opp til utviklingen av selv-læring hos kadetten for å styrke profesjonell militær utdanning (PME) mellom Krigsskole og en evt. Stabsskole.

Emnet anvender en kombinasjon av egenstudier, forelesninger, seminarer og en rekke praktiske instruksjonsmetoder. Sistnevnte inkluderer taktiske beslutningsspill (TDG), modellbordsøvelser (STEX), taktisk ledertrener (simulator), taktisk øvelse uten tropp (TØUT) og én to-ukers feltøvelse. De ulike instruksjonsmetodene benyttes som grunnlag for å diskutere og belyse taktikk i militære operasjoner. Krigspill og simulering brukes for å teste og gi tilbakemelding på ulike løsninger på taktiske problem. For å visualisere tankeprosessen til kadettene vektlegges argumentasjon ut ifra faktorene OLFETSR under hver metode. Visualiseringen skjer ved hjelp av argumentasjonsmodeller (fra PBP: fakta-vurdering-slutning) og tydeliggjøres gjennom muntlig og skriftlig formulering.

I løpet av emnets varighet vil størrelsen på enhetene som brukes i operasjoner gå fra tropp til bataljon, slik at kompleksiteten øker gradvis og flere verktøy for taktisk samvirke blir tilgjengelig. Fienden, som blir simulert av kadetter, vil gå fra å være skriptet til å bli tillatt fritt spillerom. Ved enkelte øvelser vil kommandospråket kunne være engelsk.

For å samstemme kadettens oppfatning av krig med virkeligheten vil simulatorsystemer benyttes på feltøvelser for å spille tilbake viktige hendelser. Der vil kadetter med føringsroller dele tanker om egne beslutninger under operasjoner. Ordremøter kan ved enkelte anledninger filmes for at kadetten skal kunne se seg selv fra mottakers perspektiv.

Emnet deles inn i 3 temaer: De tre første ukene skal svare på «Hva er taktikk?» og «Hva innebærer taktisk samvirke?» Deretter dreier fokuset seg mot defensive operasjoner etterfulgt av det siste temaet, offensive operasjoner.

Læringsprosjekter(LP), som en del av ledelse- og lederutvikling, er en del av emnet og kommer til uttrykk i læringsutbyttebeskrivelsene.

Emne OPS2201 – Kontekst landoperasjoner

Emnet gir kadettene mulighet for egenutvikling gjennom undervisning, gruppearbeid, og egenstudier. Offisersutviklingen ivaretas gjennom økt evne til å identifisere og vurdere kontekstuelle forhold som påvirker gjennomføringen av militære operasjoner.

Delemne 1: Operasjonsmiljøet

Delemnet omhandler operasjonsmiljøets innvirkning på landoperasjoner. Dette forstås som politiske, historiske, kulturelle, kommunikative, rettslige og etiske forhold i et operasjonsområde.

Forståelse for operasjonsmiljøet bidrar til å etablere beslutningsgrunnlag og skaper forutsetning for situasjonsforståelse og situasjonstilpasset ledelse. Forståelsen for de ulike forholdenes påvirkning på landoperasjoner er dermed vesentlig for at en troppesfører skal kunne forstå og tilpasse egen oppdragsløsning og ledelse til konteksten og ta gode taktiske beslutninger.

Delemnet er teoretisk, og anvender ulike undervisningsformer, herunder egenstudier, individ- og gruppearbeid.

Delemne 2: Militær teknologi og innovasjon

Delemnet vil ta for seg teknologi og innovasjon i rammene av den militære organisasjonen.

Kadettene vil gjennom emnet tilegne seg forskningsbaserte kunnskap som ligger til grunn for teknologien og materiellet som benyttes i militær sammenheng. Emnet tar også for seg den militære innovasjonsprosessen ved å se på samspillet mellom forsvarsforskningen og industrien. Dette belyser teknologiens utviklingsprosess og er med på å styrke kadettene forståelse av teknologi og teknologisk utvikling i deres fremtidige virke som offiser.

Delemnet går over fire uker og vil benytte seg av klasseromsundervisning/nettforelesninger, seminarer og praktiske eksempler. Kadettene jobber i lag og gjennomfører hver uke «Tactical Decision Games» (TDG) relatert til ukens temaer for å skape forståelse om teknologi brukt i forsvaret. I slutten av hver uke legger lagene frem en presentasjon av ukens spørsmålene gjennom en syntese som presenteres i plenum.

Læringsprosjekt

Militært lederskap og lederutvikling (MLLU) er gjennomgående i bachelorprogrammet dette emnet er en del av. I emnet jobber kadettene med tilhørende læringsprosjekt som avsluttes med et skriftlig arbeid som leveres inn. Innleverte læringsprosjekter inngår som arbeidskrav i emnene LED3201 Offiseren og ING3205 Ingeniøroffiseren.

Emne OPS2203 – Complex operations

The course progresses from abstract theory, through contextualized analysis and planning, and finally practical execution.

Learning arenas during the first half is a combination of lectures providing the theoretical framework and guidance for self-study, and cadet working groups analysing an assigned conflict.

The second half of the course is highly interactive. The cadets will assume different roles on command and staff levels from brigade to squad. Cadets will have to translate their theoretical understanding into iterative decisions in a variety of arenas, including seminar games, map exercises and field training exercises.

The course is taught in English and available to students from other programs, including international students. The subjects English, Physical training and Leader development is integrated with the course program.

Emne LED2201 – Ledelse i strid

Emnet vektlegger kombinasjonen av teori og praksis ved at emnet starter og avsluttes med teoretisk kunnskapsutvikling på hver side av de to praksisarenaene; Troppssjef grunnkurs del II og Stridskurs. Innledningsvis skal kunnskapsutviklingen bidra til å etablere et teoretisk rammeverk for ledelse i strid. Med dette rammeverk tilføres det tematikker, et begrepsapparat og språk som gir grunnlag for å reflektere over utøvelsen av militært lederskap i praksis. Praksisarenaene gir rom for å oppleve, oppdage og erfare teoriens relevans i praksis, og hvordan teori kan omsettes til praksis. Etter praksisarenaene søkes det å fordype seg ytterligere i de sentrale tematikker, fenomener og begreper som er identifisert med fokus på hvordan disse påvirkes gjennom godt militært lederskap. Dette emnet gir kadettene mangfoldige muligheter for utvikling gjennom systematiske og krevende egenstudier kombinert med en stor andel praksisarenaer, med påfølgende diskusjon og refleksjon over eget og andres lederskap og offisersutvikling.

Emne OPS3101 – Grunnleggende fellesoperasjoner

Undervisningen i emnet *Introduksjon til militære fellesoperasjoner* bygges opp av 5 ulike temaer. Disse er (1) fellesoperasjoner og fellesoperativ tenkning, (2) krigføringsnivåer og den militære kommandostrukturen, (3) forsvarsgrensvise bidrag og fellesfunksjoner i en fellesoperasjon. Alle temaer er i hovedsak teoretisk innrettet, og består i tillegg til plenumsundervisning av selvstudium, gruppediskusjoner og seminarer.

Emnets første tema (1 uke) behandler fenomenet fellesoperasjoner (*Joint Operations*) og hva som er sentrale elementer og begreper knyttet til fellesoperativ tenkning. I dette vil temaet gi en kort oversikt over fremveksten av disse begrepene i et historisk perspektiv, og hva som har formet utviklingen og tankene omkring dette fra begynnelsen av 1900-tallet og frem til i dag.

Emnets andre tema (1 uke) vil ta for seg militære krigføringsnivåer og den militære kommandostrukturen, både nasjonal og i NATO. Hensikten med dette er å gi kadettene kunnskap om hvilke oppgaver og roller disse har i forhold til planlegging, ledelse og gjennomføring av fellesoperasjoner, og hvordan politiske målsettinger og strategiske føringer påvirker utøvelsen av dette.

I emnets tredje del (2 uker) settes fokuset på hva de ulike militære forsvarsgrensvise styrkene bidrar med i en fellesoperasjon, og hvordan fellesfunksjoner understøtter arbeidet med å integrere, synkronisere og styre militære operasjoner. I denne delen vil sentrale aspekter og teorier omkring hva som definerer, preger og former de ulike forsvarsgrenenes (land, sjø og luft) kultur og særegenheter bli behandlet. I denne delen vil kadettene jobbe i fire storgrupper, der de i rammen av en NATO artikkel V-operasjon (*Iberiahalvøyen*) og anvist litteratur skal utarbeide forslag til hva de ulike land-, sjø-, luft- og spesialstyrkene bidrar med i en fellesoperasjon, og hvordan fellesfunksjoner understøtter dette arbeidet. I denne delen vil også juridiske forhold og utfordringer knyttet til sivilmilitært samarbeid under planlegging og gjennomføring av fellesoperasjoner bli behandlet. Resultatene av dette arbeidet vil presenteres og diskuteres gruppevis i et gulvspill (*Floorshow*).

Emnets fjerde del (2 uker) fokuserer på analyser av ulike historiske hendelser (tilfellestudier), der hensikten er å identifisere hva de ulike forsvarsgrensvise styrke bidro med, og hvilke forhold som i stort påvirket gjennomføringen av disse. Sentrale etiske dilemmaer og problemstillinger vil bli belyst som del av disse historiske analysene.

Emnets avsluttende tema (2 uker) setter fokus på nasjonal krisehåndtering i konfliktspekteret fra fred, via krise til krig, og herunder Norges forhold til allierte. Sentralt i dette er en gjennomgang av *Totalforsvarskonseptet* og hvilke oppgaver og roller Forsvaret har som del av dette. Temaet vil spesielt behandle Forsvarets bistand til politiet, og hvilken støtte Forsvaret trenger fra det sivile samfunn i en sikkerhetspolitisk krise. Mye av denne undervisningen vil foregå som *Table-top*-øvelser i grupper, der kadettene vil diskutere og løse ulike caser i hele konfliktspekteret.

Pedagogisk modell

Hvert undervisningsuke starter med innledende forelesninger omkring sentrale temaer, der hensikten er å sette fokus og hjelpe kadettene i deres påfølgende egenstudier. Deretter gjennomfører kadettene egenstudier av pensumlitteraturen som forberedelser til gruppearbeid eller seminarer. I så stor utstrekning som mulig vil gruppearbeid knyttes opp mot gulvspill (*Floorshow*) og tilfellestudier. Hver undervisningsuke eller tema avsluttes med en oppsummering i form av en paneldebatt eller tilsvarende.

Emne MILM3201 – Utdanning i avdeling

Den første delen av emnet *Praksis 2* vil være forbeholdt aktivitet tilknyttet bacheloroppgaven, som er beskrevet i emnet *Syntese - taktikk, ledelse og stabssjeneste*. Gruppene som skriver bacheloroppgave sammen er sammensatt basert på hvilken avdeling de skal tjenestegjøre ved etter endt skolegang. Tiden som er satt av til

bacheloroppgaven er tiltenkt å brukes til utvikling og oppstart av bacheloroppgaven. Samtidig vil et faglig utbytte ved fremtidig avdeling underveis i praksisperioden kunne benyttes i oppgaven.

Etter at den initiale perioden for bacheloroppgaven er over, gis kadettene et teorigrunnlag innen ledelse, virksomhetsstyring/forvaltning og pedagogikk. Videre defineres arbeidsoppgaver gitt av praksisavdelingen, og det gjennomføres linjelederkurs og 40-timers HMS-kurs. I tillegg gjennomgås rutiner for daglig drift ved avdelinger i Forsvaret.

Deretter skal kadettene ut i praksis ved avdeling hvor de skal erfare hvordan avdelingen driftes til daglig innen utdanning, forvaltning og øving. Kadettene skal kunne høste erfaringer fra aktiviteter i både stab og tropp for å få forståelse for forskjellige oppgaver og roller ved avdelingen og offisersprofesjonen. Kadettene vil på denne måten få et bevisst fokus på forsvarlig forvaltning av personell, materiell og økonomi. I tillegg vil erfaringer om ledelse av operasjoner kunne samles ved avdelinger som øver under praksisperioden.

Offisersutviklingen er en sentral del av Praksis 2. Emnet søker å gi kadettene et realistisk bilde av hva som forventes av offiseren, og skal forberede kadettene til å kunne fungere i avdeling fra første dag etter uteksaminering. Ved bruk av forskjellige lærings- og refleksjonsmetoder i forkant, underveis og i etterkant av praksis forsterkes individuell og kollektiv læring og utvikling. Dette med fokus på individuell og kollektiv evne til å ta beslutninger (fagkompetanse) og evne til å skape oppslutning og samhandling (relasjonskompetanse). Kadettene følges opp og evalueres av avdelingens praksisveiledere, som igjen blir fulgt opp av Krigsskolen. Samtidig skal kadettene under emnet produsere et fagessay/refleksjonsnotat med sine refleksjoner rundt praksis i tilbeordret avdeling, og rollen som troppsjef. I tillegg skal kadettene evaluere egen praksis i avdeling, sine personlige erfaringer, egen faglig utvikling og hva de mener forventes av fremtidens offiser. I forbindelse med emnet vil det gjennomføres en 360 graders måling, hvor de får tilbakelesing etter praksisperioden.

Emne OPG3201 – Syntese - taktikk, ledelse og felttjeneste. Bacheloroppgave

Syntese - taktikk, lederskap og felttjeneste, legger opp til at kadettene i løpet av året skal tilsettes i Hæren og skal tiltre i en stilling ved avdeling. Kadettene vil derfor jobbe mye selvstendig hvor de i størst mulig grad selv må søke veien til egne løsninger. Samtidig vil kadettene fortløpende bli utfordret til å reflektere over sin rolle som leder, og hvordan deres holdninger og egenskaper i lederfunksjonen påvirker oppdragsløsningen.

Undervisningsformer vil være seminarer, gruppearbeid og øvelser der kadettene vil bli stilt overfor ulike taktiske utfordringer, under varierende klimatiske forhold, som de så må analysere og løse. Kadettene vil fortløpende få veiledning underveis, og må være forberedt på å produsere skriftlige og muntlige presentasjoner som vil bli formativt vurdert. Kadettene må også være forberedt på å bidra med veiledning og tilbakemeldinger til sine medkadetter.

Vintertjeneste, med øvelsene Vinterstrid og Fjellmarsj, er læringsarenaer. Krigsskolen stiller krav om gjennomført tidligere programmert undervisning i vintertjeneste, før deltagelse på Fjellmarsj. Annen dokumentert vinterutdanning som tilfredsstillende de samme læringsmålene, og som godkjennes av øvingsleder, kan erstatte deltagelse på fjellmarsj. Dette for å sikre et tilstrekkelig faglig nivå til sikkerhetsmessig forsvarlig å delta på Fjellmarsj.

Bacheloroppgaven har oppstart i starten av 6. semester, der kadettene skal utvikle problemstilling og prosjektbeskrivelse, sammen med veileder. Prosjektbeskrivelsen er et obligatorisk arbeidskrav som skal gjennomføres for å kunne gå opp til eksamen i emnet. Kadetten skal levere prosjektbeskrivelsen til sin veileder innen gitt tidsfrist for godkjenning.

Læringsprosjekter(LP), som en del av ledelse- og lederutvikling, er en del av emnet og kommer til uttrykk i læringsutbyttebeskrivelsene.

Emne LED3201 – Offiseren

Praktisk organisering og arbeidsformer

Emnet inneholder kurs ved Hærens våpenskole, føring i avdeling/OJT og aktiviteter ved Krigsskolen. Til sammen medfører dette at emnet rommer en rekke ulike teoretiske og praktiske tilnærminger til læring og utvikling.

Pedagogisk innretning

Emnet gjennomføres ved hjelp av varierte undervisningsmetoder som selvstudier, gruppeoppgaver, forelesninger, foredrag, seminarundervisning og praksisoppgaver i emnet. Tildelt tid til forberedelser vil variere, som i profesjonen, og det forventes at kadettene kan planlegge egen innsats, herunder veksle mellom oppgaver med ulik tidshorisont. Læringen vil understøttes av veiledning, tilbakemeldinger og vurderinger, og kadettene må være oppmerksomme på at de selv bør søke ytterligere støtte om de ikke ser hvordan aktivitetene som gjennomføres er innrettet for å forberede dem på kommende tjeneste som troppssjef el. Emnet legger til rette for refleksjon over egen lederutvikling.

Vedlegg 3: Praksisarenaer Krigsskolen Operativ kull 21-24

Hentet fra interndokumenter fra Krigsskolen.

		Detaljer	
1. Avdeling			
MILM1105	Øvelse Dolk	Grunnleggende øvelse i basisferdigheter, med tosidig patrulje-element.	5 dager
MILM1105	Øvelse Sverd		5 dager
MILM1105	Øvelse Lanse	Avsluttende øvelse på emnet. Flersidig patrulje øvelse.	5 dager
MILM1201	Troppssjef Grunnkurs del 1		24 dager
MILM1201	TØUT Bagn	Gjennomgang og diskusjon av kamphandlinger fra 2. Verdenskrig	2 dager
MILM1201	TØUT Narvik		4 dager
MILM1202	Øvelse ildstøtte	Grunnleggende øvelse i bruk av ildstøttevåpen	7 dager
MILM1202	FOS	Planlegging og gjennomføring av opptak og seleksjon for neste kull	15 dager
2. Avdeling			
OPS2202	Øvelse Troppfører 1	Troppeangrep	6 dager
OPS2202	TØUT Lillestrøm		2 dager
OPS2202	Øvelse Troppfører 2	Skjelett øvelse, forsvar	6 dager
OPS2202	Øvelse Troppfører 3	Simulator-øvelse	4 dager
OPS2201	Matrisespill MILTEK	Spill for å gjøre kadettene bevisste hvordan teknologi påvirker operasjoner	1 dag
OPS2201	Matrisespill Operasjonsmiljø	Spill for å gjøre kadettene bevisste ulike forhold som påvirker operasjonsmiljø	1 dag
OPS2203	MAPEX Helmand	Kartøvelse, COIN	5 dager
OPS2203	Matrisespill MONUSCO	Spill for å trene planlegging av taktisk operasjon i rammen av fredsoperasjoner. Strategisk tenkning på taktisk nivå.	1 dag
OPS2203	MAPEX Goma	Kartøvelse, Peacekeeping	5 dager

OPS2203	Øvelse Hammarskjöld	Øving på lavintensitetsoperasjoner	5 dager
LED2201	Vinterkurs	Stridsteknikk på vinteren, og tindeveiledning	12 dager
LED2201	Troppssjef Grunnkurs del 2	Trening og øving på operasjoner opp til kompani nivå.	31 dager
LED2201	Stridskurs		15 dager
3. Avdeling			
OPS3101	Gulvspill	Kartøvelse, planlegging av internasjonal fellesoperasjon	4 dager
MILM3201	OJT brigaden		5 dager
MILM3201	Troppssjef fagkurs del 1	Fagspesifikt kurs*	25 dager (*50 dager)
MILM3201	Overtagelse av HSRF	Planlegging og gjennomføring av utdanning*	15 dager
OPG3201	Fjellmarsj		7 dager
OPG3201	Øvelse Vinterstrid	To-sidig kompaniøvelse med HMKG	7 dager
OPG3201	OJT brigaden		7 dager
LED3201	Troppssjef fagkurs del 2	Fagspesifikt kurs	26 dager

Praksisarenaer	1. semester	2. semester	3. semester	4. semester	5. semester	6. semester	Totalt:
Antall dager	15	52	20	74	49	47	257

Forklaring av aktivitet:

TØUT: Taktisk Øvelse Uten Tropp. Diskusjon av scenario og taktiske perspektiver i lende.

Øvelse: øving på gjennomføring av oppdrag.

Kurs: spesifikk trening og praktisk utdanning innenfor ulike emner, med fokus på å heve utdanningsnivå.

OJT: On the Job Training. Kadettene besøker avdelingene de skal til, for å få innblikk i hvordan det er å arbeide i sin spesifikke avdeling. De deltar på planlegging og gjennomføring av utdanning.

Matrisespill: spill hvor kadettene i grupper tar på seg hver sin rolle i et scenario, med hver sine agendaer og mål. Hver runde forteller gruppene hvilken handling de vil gjennomføre, og spill-lederne forteller hva som er utfallet av handlingen. De kan samarbeide med andre

aktører i spillet. Etter hver runde får alle en felles situasjonsoppdatering. Hvor stor suksess man har, baserer seg på et terningkast for å spille inn det uforutsette og ukontrollerbare. Spillet har til hensikt å belyse hvordan ulike forhold spiller inn på operasjonen, og hvordan det er å prøve å holde oversikt over alle aktører, samt forsøke å kontrollere utfallet.

Kartøvelse: øvelse gjennomført på kart. Kadettene planlegger sine operasjoner og presenterer det på kart. Instruktører styrer øvelsen videre basert på fiendevurderingen, og spiller inn hvordan situasjonen forandrer seg underveis. Kadettene kan velge å forandre planen sin basert på situasjonsoppdateringer eller følge plan.

Vedlegg 4: Etikk pensum Krigsskolen Operativ kull 21-24

Pensum Bachelor i Ledelse og Landmakt, i emner med søkeresultat om etikk og moral læringsutbytter

Hentet fra: <https://www.forsvaret.no/utdanning/utdanninger/militaere-studier-med-fordypning-i-ledelse-og-landmakt/KSLANDMAKT-EMNER-2021-H%C3%98ST>

MILM1106 – Offiseren, Samfunnet og Krigen

Tema 1:

Bjerga, Kjell Inge, Rolf Hobson og Torunn Laugen Haaland (2021). *Den militære profesjonen, staten og samfunnet. En introduksjon til militære studier*. Oslo: Cappelen Damm, 2021, 250-300 sider.

Enstad, Kjetil (2017). *Hvordan skrive en god tekst*, Krigsskolen, 23 sider.

Fife, Rolf Einar (2014). *Folkerettslige spørsmål i tilknytning til Svalbard*, Utenriksdepartementet, 2014 ([Folkerettslige spørsmål i tilknytning til Svalbard - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)), 22 sider.

Forsvarsdepartementet (2015). *Forsvarssektorens verdigrunnlag*. Oslo: Departementenes servicesenter (ca 10 sider).

Howard; Michael, 'The use and abuse of military history', *RUSI Journal*, 4 sider

Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state. The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge: Belknap Press (side 59-85, 464-466). 29 sider.

Håkenstad, Magnus (2019). 'Den væpnede dugnaden - totalforsvaret under den kalde krigen', i Per M. Norheim-Martinsen (red.), *Det nye totalforsvaret* (Oslo: Gyldendal, side 25-40), 15 sider

Haaland, Torunn Laugen (2021). 'Norges militære utenlandsengasjement 1947-2017', i Helge Pharo et al, *Historiker, strateg og brobygger*. *Festskrift til Rolf Tamnes*, Oslo: Pax forlag, side 162-183, 22 sider.

Moskos, Charles (1977). 'From institution to occupation. Trends in military organization.', *Armed forces and Society*, s. 41-50. 9 sider.

Oma, Ida Marie (2021). 'Sikkerhetspolitikk på kjente stier', i Helge Pharo et al, *Historiker, strateg og brobygger*. *Festskrift til Rolf Tamnes*, Oslo: Pax forlag, s 384-406, 22 sider.

Rones, Nina og Kari Fasting (2013). 'Aspiranters vurdering av lagkameraters lederpotensiale', i Frank Brundtland Steder (red.), *Militære kvinner - Forsvarets akilleshæl?*, Oslo: Abstrakt forlag, s. 133-168, 35 sider.

Sannem, J. og B. Ingvarsson (2021). *Militærrett*, Oslo: Gyldendal Akademisk, 2020, ca 30 sider.

Tema 2

Forsvarets Stabsskole (2019). *Forsvarets Fellesoperative Doktrine*. Oslo. Forsvarets Høgskole, pkt. 01002 - 01012 og pkt. 02074 - 02099 (11s.)

Gran, B. (2012). Landmilitær teori - manøvrere, ramme og skjerm. I H. Høiback & P. Ydstebø (Red.), *Krigens vitenskap - en innføring i militærteori*, Oslo: Abstrakt forlag, s. 120 - 179 (59 s.)

- Howard, H. & Paret, P. (1993). Book One. On the Nature of War. I Howard, H. & Paret (Red.). *Carl von Clausewitz. On War*. London: Everyman's Library, s.83 - 142 (59 s.)
- Huntington, Samuel P. (2005). The Clash of Civilizations?. I Betts, Richard K. *Conflict after the Cold War. Arguments on Causes of War and Peace. Second Edition*. Colombia University: Pearson, s. 33 - 50 (18 s.)
- Høiback, H. (2012). Luftmakt - høyde, hastighet og rekkevidde. I H. Høiback & P. Ydstebø (Red.), *Krigens vitenskap - en innføring i militærteori*, Oslo: Abstrakt forlag, s. 253 - 301 (48 s.)
- Høiback, H. (2012). Militærteoretisk idéhistorie. I H. Høiback & P. Ydstebø (Red.), *Krigens vitenskap - en innføring i militærteori*, Oslo: Abstrakt forlag, s. 78 - 120 (42 s.)
- Høiback, H. (2016). Hva er krig? I M. Andersen & G. Ødegaard (Red.), *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, Oslo: Abstrakt forlag, s. 59 - 72 (14 s.)
- Ingvarsson, B. og Sannem, J. *Militærrett. Krigens folkerett*. Oslo: Gyldendal Akademisk, ca 40 sider
- Levy, Jack S. & Thompson, William R. (2010). Introduction to the study of war. I Levy, Jack S. & Thompson, William R, *Causes of war*, West Sussex: Wiley-Blackwell, s. 1 - 22 (22 s.)
- Luttwak, E.N. (2001). *Strategy. The Logic of War and Peace*. London: The Belknap Press of Harvard University Press, s. 1 - 87 (87 s.)
- Matlary, J. H. (2009). Når krig blir fred og fred blir krig: Etske utfordringer for soldaten. I N.T. og J.H. Matlary (Red.), *Etikk og militærmakt*, Oslo: Gyldendal Akademisk, s.205 - 225 (21 s.)
- Nilsen, J. T. (2012). Sjømaktsteorier - strategi eller teori? I H. Høiback & P. Ydstebø (Red.), *Krigens vitenskap - en innføring i militærteori*, Oslo: Abstrakt forlag, s. 180 - 252 (72 s.)
- Regan, R. J. (2013). Afghanistan (1998 - 2014?). I Regan, R.J. *Just War. Principles and cases. Second Edition*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, s. 225 - 230 (6 s.)
- Regan, R. J. (2013). Libya (2011). I Regan, R.J. *Just War. Principles and cases. Second Edition*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, s. 231 - 235 (4 s.)
- Regan, R. J. (2013). New regimes, Islamist militants, and Western security. I Regan, R.J. *Just War. Principles and cases. Second Edition*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, s. 236 - 241 (5 s.)
- Regan, R. J. (2013). The Falklands War (1982). I Regan, R.J. *Just War. Principles and cases. Second Edition*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, s. 154 - 162 (8 s.)
- Regan, R. J. (2013). The invasion and reconstruction of Iraq (2003 - 2012). I Regan, R.J. *Just War. Principles and cases. Second Edition*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, s. 219 - 224 (5 s.)
- Syse, H. (2003). *Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer*. Oslo: Aschehoug & Co., s. 47 - 61 (15 s.)
- Waltz, K. (1994). Man, the State, and War. I L. Freedman (Red.) *War*, Oxford: Oxford University Press, s. 71 - 76 (6 s.)

Tema 3

- Chan, K.-Y., Ramaya, R. & Soh, S. (2011). Military leadership in the 21st century: Science and practice. Singapore: Cengage Learning. (Kapittel 2, Challenges and stress in military operations, s 27-47)

- Chan, K.-Y., Ramaya, R. & Soh, S. (2011). Military leadership in the 21st century: Science and practice. Singapore: Cengage Learning. (Kapittel 4, Understanding Soldier Motivation and Morale, s 71-92)
- Eid, J. og Harris, A. (2018). Emosjoner, stress og mestring. I: Eid og Johnsen (red): Operativ psykologi. Bergen: Fagbokforlaget. (Kap 7, s. 137-169)
- Forsvaret. (2015). Forsvarets verdigrunnlag. Oslo: Forsvaret. (11s)
- Forsvarets overkommando. (2000). Ledelsesfilosofi. I Forsvarets fellesoperative doktrine: Del A - Grunnlag (s. 52-59). Oslo: Forsvarets overkommando.
- Forsvarets stabsskole. (2007). Den militære profesjonen. I Forsvarets fellesoperative doktrine (s. 157-163). Oslo: Forsvarsstaben.
- Forsvarsstaben. (2020). Forsvarets grunnsyn på ledelse. Oslo: Forsvarsstaben (19s)
- Forsvarsstaben. (2014). Operativ Ledelse. I: Forsvarets fellesoperative doktrine (s. 166-167). Oslo: Forsvarsstaben.
- Handout: Etisk refleksjonsmodell (5 sider)
- Horn, B. (2008). Combat motivation. I: Horn, B., & Walker, R. W. (Eds.). (2008). The military leadership handbook. Toronto: Dundurn. (Kapittel 5, s 73-90)
- Horn, B. (2008). Command. I: Horn, B., & Walker, R. W. (Eds.). The military leadership handbook. Toronto: Dundurn. (Kapittel 7, s 104-114)
- Ingvarsson, B. og Sannem, J. *Militærrett. Krigens folkerett*. Oslo: Gyldendal Akademisk, ca 30 sider
- Lagacé-Roy, D. (2008). Ethics. I: Horn, B., & Walker, R. W. (Eds.). The military leadership handbook. Toronto:Dundurn. (Kapittel 18, s. 261-275)
- Lai, L. (2014). Makt og påvirkningskraft: hvordan få gjennomslag på jobb. Oslo: Cappelen Damm akademisk (Kapittel 3, Kilder til makt, s. 29-55)
- MacIntyre, A. (2008). Attitudes. I: Horn, B., & Walker, R. W. (Eds.). The military leadership handbook. Toronto: Dundurn. (Kapittel 1, s. 15-30)
- Shorey, G. (2008). Combat Stress Reactions. I: Horn, B., & Walker, R. W. (Eds.). The military leadership handbook. Toronto: Dundurn. (Kapittel 6, s 91-103)
- Stouffer et al. (2008). Trust. I: Horn, B., & Walker, R. W. (Eds.). The military leadership handbook. Toronto: Dundurn. (Kapittel 39, s. 525-542)
- Sweeney, P. J., Matthews, M. D. & Lester, P. B. (2011), Leadership in dangerous situations. Annapolis: Naval Institute Press. (Kapittel 6: Obedience, s. 97-120)
- Yukl, G. (2012). Effective leadership behavior: What we know and what questions need more attention. The Academy of Management Perspectives, 26(4), 66-85.
- MILM1202 – Militær problemløsning og metode
- Lavik, T., & Lavik, T. F. (2020). *Filosofi for samfunnsvitere*. Universitetsforlaget.

- Kjetil Enstad. (2016). *Hvordan skrive en god tekst?* Krigsskolen.
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Høiback, H., Høiback, I., & og Ydstebø, H. (2012). Hva er militærteori? I Palle Ydstebø (1961-) (redaktør), *Krigens vitenskap : en innføring i militærteori* (s. 31–77). Abstrakt forlag
- Johannessen, A., & Christoffersen, L. T. (2021). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (6. utgave Asbjørn Johannessen, Per Arne Tuft og Line Christoffersen.). Abstrakt forlag.
- Forsvarets stabsskole. (2010). *Håndbok i stabstjeneste for Forsvaret*. Forsvarets stabsskole.
- Hæren. (2017a). *Håndbok for plan- og beslutningsprosess - bataljon. Hefte 1*. Hærens våpenskole.
- Hæren. (2021). *Stabshåndbok for Hæren: Plan- og beslutningsprosessen*. Hærens våpenskole.
- Hæren. (2016a). *OPFOR-hefte 1 BRIGADETAKTIKK (UO)*. Hærens våpenskole.
- Hæren. (2016b). *OPFOR-hefte 2 Order of Battle (UO)*. Hærens våpenskole.
- Hæren. (2016c). *OPFOR-hefte 3 Håndbok Materiellbeskrivelse (U)*. Hærens våpenskole.
- Hæren. (2016d). *OPFOR-hefte 4 Infanterivåpen (U)*. Hærens våpenskole.
- Hæren. (2017b). *Håndbok for plan- og beslutningsprosess - kompani og eskadron. Hefte 2*. Hærens våpenskole.
- Hæren. (2017c). *Håndbok for plan- og beslutningsprosess - tropp. Hefte 3*. Hærens våpenskole.

OPS2202 – Taktisk samvirke

Kjernepensum

- Boe, O., Kjørstad, O. & Werner-Hagen, K. (2012) *Løymanten og Krigen: Operativt Lederskap i Strid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Boyd, J. (1976) *Patterns of Conflict*. [online]. Available from: http://www.dnipogo.org/boyd/patterns_ppt.pdf.
- British Army Director General Leadership (2014) *Developing Leaders: A British Army Guide*. Camberley, UK: The Royal Military Academy Sandhurst. [Online]. Available from: <http://www.ceptm.iue.edu.ar/pdf/ADR002383-developingLeaders.pdf>. Chapter 4, Appendix 3 and 4
- Clausewitz, C. von (1989) *On War*. First paperback printing. Michael Eliot Howard & Peter Paret (eds.). Princeton, N.J: Princeton University Press. Book 1, Ch 3; Book 2, Ch 3; Book 3, Ch 6-12; Book 4, Ch 3.
- van Creveld, M. (2017) *Tactics*. Encyclopedia Britannica [online]. Available from: <https://www.britannica.com/topic/tactics>
- Diesen, S. (1994) *Innføring i generell taktikk og strategi for Krigsskolen*. Oslo: Krigsskolen.
- Diesen, S. (1997) *Manøverkrigføring: Kjerne og Konsekvenser*. NMT 1997 (11). p.4-12

- Diesen, S. (2012) Manøverkrigføring i det 21. århundre Del.1 - Er mekaniserte Styrkers Storhetstid Forbi? NMT 2/2012. <https://issuu.com/ffi-/docs/nmt-2-2012>
- Diesen, S. (2012) Manøverkrigføring i det 21. århundre Del.2 - Er mekaniserte Styrkers Storhetstid Forbi? NMT 3/2012. <https://issuu.com/ffi-/docs/nmt-3-2012>
- Doughty, R. A. (1977) *The Art and Science of Tactics. Parameters*. VII (3), 39-45. Available from: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a511602.pdf>
- Hansen & Løvland (2000) *Taktikk: Stridsdriller eller tenking*. NMT 2000(2). p.40-46
- Hebditch, D. (2017) *Planning, Fast and Slow: or how to make military planning work for you*. Australian Army, Cove.org.au. [online]. Available from: <https://www.cove.org.au/wp-content/uploads/2017/12/MAJ-Hebditch-Planning-Fast-and-Slow.pdf>
- Henriksen, K. (2007) 'The Rise and Fall of Manoeuvre Warfare: Landmilitær Doktrineutvikling i Norge etter 1980', in *Manøverkrigføring: Et militært universalmiddel? Amerikansk 'Maneuver Warfare' og norsk doktrineutvikling*. Oslo Files. pp. 85-162. [online]. Available from: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99569/1/OF0107.pdf>
- Heuser, B. (2016) 'Theory and Practice, Art and Science in Warfare: An Etymological Note', in *War, Strategy and History. Essays in Honour of Professor Robert O'Neill*. ANU Press. pp. 179-196. [online]. Available from: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1dgn5sf.17>
- Kahneman, D. (2012) *Thinking, fast and slow*. London: Penguin Books. Kap 1-3 og 5
- Kahneman, D. & Klein, G. (2009) *Conditions for intuitive expertise: A failure to disagree*. *American Psychologist*. [Online] 64 (6), 515-526. Available from: https://www.fs.fed.us/rmrs/sites/default/files/Kahneman2009_ConditionsforIntuitiveExpertise_AFailureToDisagree.pdf
- Kiszely, J. (1998) *The meaning of manoeuvre*. *The RUSI Journal*. 143 (6), 36-40.
- Krulak, G. C. C. (1999) *Cultivating Intuitive Decision-making*. *Marine Corps Gazette*. 83 (5). Available from: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usmc/cultivating_intuitive_d-m.htm
- Leonhard, R. R. (1994) *The Art of Maneuver: Maneuver Warfare Theory and Airland Battle*. California: Presidio Press.
- Leonhard, R. R. (1998) *The Principles of War for the Information Age*. California: Presidio Press.
- Lind, W. S. (1985) *Maneuver Warfare Handbook*. Westview special studies in military affairs. Boulder, Colorado: Westview Press. Kap 1-3
- Ministry of Defence (2011). *Joint Doctrine Note 3/11 Decision-Making and Problem Solving: Human and Organisational Factors*. Shrivenham, UK: Development, Concept and Doctrine Centre (DCDC). [Online]. Available from: https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121019145030/http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/913D4EE0-8779-40E7-8203-74A02B22AD51/0/20110706JDN311_FINAL_WEBAWB.pdf Chapter 2
- Owen, W. F. (2008) *The Manoeuvre Warfare Fraud*. *The RUSI Journal*. [Online] 153 (4), 62-67.
- Picart, M. J. A. (1991) *Expert Warfighters with Battlefield Vision*. *Military Review*. LXXI (5), 51-60.
- Reinwald, M. B. R. (2000) *Tactical Intuition*. *Military Review*. LXXXX (5), 79-88.

- Van Riper, P. K. & Hoffman, F. G. (1998) *Pursuing the Real Revolution in Military Affairs: Exploiting Knowledge-Based Warfare*. National Security Studies Quarterly. 4 (3) (Summer 1998).
- Rommel, E. (2014) *Infanteriet Angriper*. Oslo: Ares Forlag. Kap 8-9
- Schmitt, J. F. (1994) *Mastering tactics: a tactical decision game workbook*. Quantico, Va.: Marine Corps Association.
- Swift, E. (1922) *The Development of the Applicatory Method of Military Instruction*. The Military Engineer. 14 (73), 30-32.
- Vego, M. (2007) *Clausewitz's Schwerpunkt: Mistranslated from German - Misunderstood in English*. Military Review. LXXXVII (1). 101-109.
- Wyly, C. M. D. (1993) 'Teaching Maneuver Warfare', in Richard D. Hooker (ed.) *Maneuver warfare: an anthology*. Novato, CA: Presidio Press. p.248-269.

Doktriner

- Forsvarets Overkommando (1995) *Forsvarssjefens grunnsyn for utvikling og bruk av norske militære styrker i fred, krise og krig*. Oslo, Norway: Forsvarets overkommando.
- Forsvarets Stabsskole et al. (2004) *Forsvarets Doktrine for Landoperasjoner*. Lt. Col. Helge Forberg (ed.). Oslo, Norway: Forsvarsstaben. [online]. Available from: <http://hdl.handle.net/11250/197156>
- Forsvarets Stabsskole (2007) *Forsvarets Fellesoperative Doktrine*. Oslo, Norway: Forsvarsstaben. [online]. Available from: <http://hdl.handle.net/11250/99256>
- Forsvarets Stabsskole et al. (2000) *Forsvarets Fellesoperative Doktrine*. Oslo, Norway: Forsvarets overkommando. [online]. Available from: <http://hdl.handle.net/11250/2381754>
- Forsvarets Stabsskole et al. (2014) *Forsvarets Fellesoperative Doktrine*. Oslo, Norway: Forsvarsstaben. [online]. Available from: <http://hdl.handle.net/11250/224031>
- USMC & Schmitt, M. J. F. (1989) *FMFM-1 Warfighting*. Gen. Alfred M. Gray (ed.). Washington, D.C.: Headquarters United States Marine Corps. [online]. Available from: <https://www.clausewitz.com/readings/Warfit1.htm>
- USMC (1991) *MCDP 1-3 Tactics*. Washington, D.C.: Headquarters United States Marine Corps. [online]. Available from: https://ia801803.us.archive.org/32/items/tactics00unse_0/tactics00unse_0.pdf

OPS2201 – Kontekst Landoperasjoner

Delemne Operasjonsmiljøet:

- Booth, Ken and Nicholas J. Wheeler (2018) 'Uncertainty', i Paul D. Williams and Matt McDonald (red.) *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge, s.131-145.
- Coleman, S. (2013) *Military Ethics. An Introduction with Case Studies*. New York, Oxford: Oxford University Press, kapitlene 1 og 2.
- Dommersnes, I. (2011). Bringing war home: The use of Provincial Reconstruction Teams by Norway and Denmark to construct strategic narratives for their domestic audiences, *Security Policy Library* 1, 1-40. Oslo: The Norwegian Atlantic Committee. Report - External Series. Retrieved from: [Bringing](#)

War Home: The use of Provincial Reconstruction Teams by Norway and Denmark to construct strategic narratives for their domestic audiences - PRIO (Pensum: s1-15 + 21-28= 19ss).

- Forsvaret (2013) *Etterretningsdoktrinen*, s. 4-35, og vedleggene A og C (å finne på Forsvarets intranett).
- Forsvaret (2013) *Manual i krigens folkerett*. Forsvarets høyskole, kapittel 2, 3, 7 og 15 (pkt 15.1-15.24) (å finne på Forsvarets intranett).
- Forsvaret (2014) *Forsvarets fellesoperative doktrine*, s. 126-133 (å finne på Forsvarets intranett).
- Fossat, Sissel Bjerrum, Lone Kølle Martinsen & Rasmus Glenthøj (2018) 'Historier om Danmark', i Sissel Bjerrum Fossat, Lone Kølle Martinsen & Rasmus Glenthøj (red.) *Konfliktzonen Danmark. Stridende fortællinger om dansk historie*. København: Gads forlag 2018, s. 14-20, 22-28.
- Freedman, L. (2015). The possibilities and limits of strategic narratives. In De Graaf, B., Dimitriu, G., & Ringmose, J., *Strategic narratives, public opinion, and war : winning domestic support for the Afghan war* (London and New York: Routledge), 15-35 .(18 ss).
- Howard, Michael (2003 [1962]) 'The Use and Abuse of Military History', i *The Army Doctrine and Training Bulletin*, vol. 6, nr. 2, s. 18-22.
- Johansen, S. R., & Staib, J. T. (2009) *Jus og militærmakt*. Oslo: Gyldendal akademisk, s. 189-208.
- Keegan, John (2004) *Intelligence in War*, s. 7-25 og 321-352.
- Kiszely, John P. (2006) 'The relevance of history to the military profession: A British view', i Murray, Williamson og Richard Hart Sinnreich (red.) *The Past as Prologue. The Importance of History to the Military Profession*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 23-33.
- Murray, Williamson & Richard Hart Sinnreich (2006) 'Introduction', i Murray, Williamson og Richard Hart Sinnreich (red.) *The Past as Prologue. The Importance of History to the Military Profession*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-8.
- Murray, Williamson (2006) 'Thoughts on military history and the profession of arms', i Murray, Williamson og Richard Hart Sinnreich (red.) *The Past as Prologue. The Importance of History to the Military Profession*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 78-92.
- Rønnfeldt, Carsten F. (2014) 'Makt i internasjonale operasjoner', i Tormod Heier, Anders Kjølberg og Carsten F. Rønnfeldt (red.) *Norge i internasjonale operasjoner: Militærmakt mellom idealer og realpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 34-42.
- Roselle, L., Miskimmon, A., & O'Loughlin, B. (2014). Strategic narrative: A new means to understand soft power. *Media, War & Conflict*, 7(1), 70-84. Retrieved from:
- Ruud, A. E. (2017) *Langtvekkistan: Grunnlagsproblemer i studier av Asia og Afrika*. Bergen: Fagbokforlaget, kapitlene 1 til 6.
- Simpson, Emile (2012) *War from the Ground Up: Twenty-first-century Combat as Politics*. London: Hurst & Company, s.1-9, 15-27, 41-45, 179-206.
- Staib, J. T. (2020) Mandat og engasjementsregler (eget ark).
- Swinton, Ernest D. (1904) *The Defense of Duffer's Drift*. s. 1-72 (last den ned fra <https://archive.org/details/FMFRP1233TheDefenseOfDuffersDrift>)
- Ursin, Reidar (2018) 'Finnes etterretningsledelse, og hva er det?', *Norsk Militært Tidsskrift*, Nr. 1, s. 38-45.

Van Riper, Paul K. (2006) 'The relevance of history to the military profession: an American Marine's view', i Murray, Williamson og Richard Hart Sinnreich (red.) *The Past as Prologue. The Importance of History to the Military Profession*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 34-54.

Williams, Paul D. and Matt McDonald (2018) 'An Introduction to Security Studies', i Paul D. Williams and Matt McDonald (red.) *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge, s. 1-10.

Delemne Militær teknologi og innovasjon:

Andersson K. et al. (2009) Lärobok i Militärteknik, vol. 3, Teknik til stöd for ledning. Försvarshögskolan, s.11-52.

Aven T. (2012, 20. august) Risikotenkningen er fullstendig foreldet. Aftenbladet. Hentet fra <https://www.aftenbladet.no/meninger/i/PEd15/risikotenkningen-er-fullstendig-foreldet>, s. 2.

Citino, R. (2017), Technology in the Persian Gulf War of 1991. The Journal of The Gilder Lehrman Institute of American History, Hentet fra <http://mrtomecko.weebly.com/uploads/1/3/2/9/13292665/persiangulfwar.pdf> s. 4.

Coupland, R. M., Kneubuehl, B. P., Rowley, D. I., Bowyer, G. W. (2000) Wound ballistics, surgery and the law of war. *Trauma*, 2(1), 1-10.

FFI (2015) Ikke-dødelige våpen - et utvidet spekter av maktmidler. Hentet fra https://www.ffi.no/no/Publikasjoner/Documents/Mindre-doedelige_vaapen.pdf s. 3.

FFI (2016) Teknologien forsvaret trenger. Hentet fra <https://www.ffi.no/publikasjoner/arkiv/teknologien-forsvaret-trenger>, s. 47.

Forsvaret (2013) Etterretningsdoktrinen, kapitlene 6, 10 og vedlegg C (å finne på Forsvarets intranett), s.11.

Forsvaret (2013) Manual i krigens folkerett. Oslo: Forsvarets høyskole, (kapittel 8).

Forsvarsbygg, FFI (2020) Våpenvirkninger, Håndbok i våpenvirkninger - Overordnede prinsipper og beregningsmetoder. Tema 1-9.

Greenberg, A. (2017) How an entire nation became Russia's test lab for cyberwar, *Wired*. Hentet fra <https://www.wired.com/story/russian-hackers-attack-ukraine/>, s. 26.

Hill, A. & Allen, C. D. (2014) Military Innovation through 'Brilliant Mistakes', *Army*, 64(7), 28-30.

Johansen, S. R., & Staib, J. T. (2009) *Jus og militærmakt*. Oslo: Gyldendal akademisk, s. 189-208.

Karber, P. (2015). Lessons Learned from Russo-Ukrainian War, Paper presentert på Historical Lessons Learned Workshop sponsored by Johns Hopkins Applied Physics Laboratory & U.S. Army Capabilities Center, 8 July 2015, s. 22-28.

Mahon, T. (2015) Crypto technology in the digital age. *Military Technology*, 39(10), 48-50.

Oppenheimer, A. & Phillips, M. (2016) CIED Developments. Countering IEDs - chasing a moving target. *Military Technology*, 40(6), 89-95.

Smith, T. B. & Tranchemontagne, M. (2014) Understanding the Enemy. The Enduring Value of Technical and Forensic Exploitation. *Joint Force Quarterly*, 75(4), 122-128.

Symon, P. B. & Tarapore, A (2015) Defense, Intelligence Analysis in the Age of Big Data. *Joint Force Quarterly*, 79(4), 4-11.

LED2201 – Ledelse i Strid

Sweeney M, Lester PD. Leading in Dangerous Situations: An Overview of the Unique Challenges. I: Sweeney P, Matthews MD, Lester PD, Lester P, red. *Leadership in Dangerous Situations: A Handbook for the Armed Forces, Emergency Services and First Responders*. 1.Ed. Naval Institute Press; 2011:3–11.

Lester PB, Pury C. What Leaders Should Know about Courage. I: Sweeney P, Matthews MD, Lester PD, Lester P, red. *Leadership in Dangerous Situations: A Handbook for the Armed Forces, Emergency Services and First Responders*. 1.Ed. Naval Institute Press; 2011:21–35.

Ness J, Jablonski-Kaye D, Obigt I, Lam DM. Understanding and Managing Stress. I: Sweeney P, Matthews MD, Lester PD, Lester P, red. *Leadership in Dangerous Situations: A Handbook for the Armed Forces, Emergency Services and First Responders*. 1.Ed. Naval Institute Press; 2011:40–55.

Peterson C, Craw MJ, Park N, Erwin MS. Resilience and Leadership in Dangerous Contexts. I: Sweeney P, Matthews MD, Lester PD, Lester P, red. *Leadership in Dangerous Situations: A Handbook for the Armed Forces, Emergency Services and First Responders*. 1.Ed. Naval Institute Press; 2011:60–70.

Zaccaro SJ, Weis EJ, Hilton RM, Jefferies J. Building Resilient teams. I: Sweeney P, Matthews MD, Lester PD, Lester P, red. *Leadership in Dangerous Situations: A Handbook for the Armed Forces, Emergency Services and First Responders*. 1.Ed. Naval Institute Press; 2011:180–198.

Reed B, Midberry, C. O, R., Redding J, Toole J. Morale - The Essential Intangible. I: Sweeney P, Matthews MD, Lester PD, Lester P, red. *Leadership in Dangerous Situations: A Handbook for the Armed Forces, Emergency Services and First Responders*. 1.Ed. Naval Institute Press; 2011:202–215.

Chan KY, Soh S, Ramaya R. Understanding Soldier motivation and Morale. I: *Military leadership in the 21st century : science and practice*. ; 2011:79–90.

Chan KY, Soh S, Ramaya R. Soldier performance: The Psychology og Human Behavior in Combat. I: *Military leadership in the 21st century : science and practice*. ; 2011:49–68.

Chan KY, Soh S, Ramaya R. Science and Practice of Leading Military Teams. I: *Military leadership in the 21st century : science and practice*. ; 2011:139–160.

Chan KY, Soh S, Ramaya R. Challenges and Stress in Military Operations. I: *Military leadership in the 21st century : science and practice*. ; 2011:27–45.

Grint K. Wicked problems and clumsy solutions: the role of leadership. I: *The new public leadership challenge*. 1st ed. 2010. Springer; 2010:169–186. doi:https://doi.org/10.1057/9780230277953_11

Yukl G. Effective Leadership Behavior: What We Know and What Questions Need More Attention. *Academy of Management perspectives*. 2012;26(4):66–85. doi:10.5465/amp.2012.0088

Yukl GM. Why flexible and adaptive leadership is essential. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 2010;62(2):81–93. doi:10.1037/a0019835

Campise RLG. Combat Stress. Published online 2006:215–236.

Hannah STS. Toward a courageous mindset: The subjective act and experience of courage. 2007;2(2):129–135.

Woodard CR. Hardiness and the Concept of Courage. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 2004;56(3):173–185. doi:10.1037/1065-9293.56.3.0

Brusher EA. Combat and operational stress control. I: *Combat and operational behavioral health*. Office of The Surgeon General, U.S. Army ; Borden Institute Falls Church, Va., Fort Detrick, Md.; 2011:59–69. <http://purl.fdlp.gov/GPO/gpo13171>

Forsyth DR. Cohesion and Development. I: *Group dynamics*. 5th ed. Wadsworth Cengage learning; 2010:116–141.

Manning FJ. MORALE AND COHESION IN MILITARY. I: Jones FD, red. *Military psychiatry: Preparing in peace for war, (Part I)*,. Office of the Surgeon General, US Department of the Army; 1994:2–11.

OPS3101 – Grunnleggende Fellesoperasjoner

Andersen, M. (2016). «Hva er fellesoperasjoner». I: *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, redigert av Morten Andersen og Geir Ødegaard. Oslo: Abstrakt Forlag, s. 21-28 (8 s.).

Andersen, M. og Johansen, H. (2016). «Kommandostrukturen og det operasjonelle nivå». I: *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, redigert av Morten Andersen og Geir Ødegaard. Oslo: Abstrakt Forlag, s. 43-56 (14 s.).

Andersen, M. og Ydstebø P. (2016). «Hva er operasjonskunst». I: *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, redigert av Morten Andersen og Geir Ødegaard. Oslo: Abstrakt Forlag, s. 29-41 (13 s.).

Berntsen, T. A., Tyreid, T. (2016). «Etikk og militære operasjoner». I: *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, redigert av Morten Andersen og Geir Ødegaard. Oslo: Abstrakt Forlag, s. 105-125 (21 s.).

Bjerga, K. I. & Håkenstad, M. (2013). «Hvem eier krisen? Politiet, Forsvaret og 22. juli». T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget.

Citino, Robert M. (2004), *Blitzkrieg to Desert Storm - The Evolution of Operational Warfare*, Kansas, s. 275-290. (15 s.).

Ekhaugen, L. og Hansen, B. T. (2016). «Comprehensive Approach - NATOs tilnærming». I: *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, redigert av Morten Andersen og Geir Ødegaard. Oslo: Abstrakt Forlag, s. 127-139 (13 s.).

Flakstad, P. (2010). «Forsvarets strategiske krisehåndteringsapparat: utfordringer og muligheter». G. J. Dyndal (Red.), *Strategisk ledelse i krise og krig*. Bergen: Fagbokforlaget.

Forsvarets stabsskole. (2014). *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvarets stabsskole, s.58-80 (22 s.).

Forsvarets stabsskole. (2014). *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvarets stabsskole, s.164-177 (13 s.).

Forsvarets stabsskole. (2014). *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvarets stabsskole, s. 95-161 (66 s.).

Forsvarsdepartementet (2017). *Instruks om Forsvarets bistand til politiet*. FOR 2017-06-16-789. Oslo: Forsvarsdepartementet.

Forsvarsdepartementet, Justis- og Beredskapsdepartementet (2015). *Støtte og samarbeid*. Oslo: Forsvarsdepartementet.

- Forsvarsstaben (2014). *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvarets stabsskole, pkt. 03021-03037 (8 s.).
- Gjørøv, J. og Gjørøv G. H. (2016). «CIMIC». I: *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, redigert av Morten Andersen og Geir Ødegaard. Oslo: Abstrakt Forlag, s. 329-344 (16 s.).
- Heier, T. (2013). «Mellom beroligelse og avskrekking: Forsvarets krisehåndtering». T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heieraas, B. O. (2010). «Bajonetter til innvortes bruk: sivil-militære relasjoner i historisk perspektiv». G. L. Dyndal, G. (Red.), *Strategisk ledelse i krise og krig*. Oslo: Fagbokforlaget, s. 91-107 (17 s.).
- Johansen, S. R. og Staib, J. T. (2016). «Operasjonell rett». I: *Militære fellesoperasjoner - en innføring*, redigert av Morten Andersen og Geir Ødegaard. Oslo: Abstrakt Forlag, s. 475-504 (30 s.).
- Kjølberg, A. (2013). Hva er krisehåndtering? T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NATO (2003). MC 362/1, *NATO Rules of engagement*, Brussels, s. 2-10 (9 s.).
- NATO (2017). AJP-01(E), *Allied Joint Doctrine*. Brussel: NATO, pkt. 1.8-1.9, 1.34-1-35, 4.1-4.4 og 4.11-4.21 (7 s.).
- NATO (2017). AJP-01(E), *Allied Joint Doctrine*. Brussel: NATO, pkt. 1.20-1.27 (3 s.).
- NATO (2017). AJP-01(E), *Allied Joint Doctrine*. Brussel: NATO, pkt. 4.5-4.10 (2 s.).
- NATO (2018). AJP-3(C), *Conduct of Operations (Pre RD)*. Brussel: NATO, pkt. 0106-0124 og pkt. 0128-0131 (4 s.).
- NATO (2018). AJP-3(C), *Conduct of Operations (Pre RD)*. Brussel: NATO, pkt. 0205-0223 og pkt. 0406-0414 (8 s.).
- NATO (2018). AJP-3(C), *Conduct of Operations (Pre RD)*. Brussel: NATO, pkt. 0132-0141, 0145-0171, 0183-0186 og pkt. 0315-0346 (18 s.).
- Thomstad, André Berg. (2016). *Terrorangrepet i Oslo. Forsvarets håndhevelsesbistand og samarbeid med Oslo-politiet etter 22. juli*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Weiseth, L. & Kjeserud, R. (2012). «Før krisen». L. Weiseth & R. Kjeserud, *Ledelse ved kriser - en praktisk veileder*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

OPG3201 – Syntese, taktikk og felttjeneste

Heier T, Knutsen TL. *Tenke og skrive i samfunnsvitenskapene : gode råd til deg som skal skrive oppgave*. 1. utgave. Fagbokforlaget; 2021

LED3201 - Offiseren

Bøker

Swain, R. M., & Pierce, A. C. (2017). *The armed forces officer*. Government Printing Office.

Evjen, M. (2021). *Ny som leder* (3. utgave). Hegnar Media.

Chan, K. Y., Ramaya, R., & Soh, S. (2011). *Military leadership in the 21st century: Science and practice*. Cengage Learning.

Horn, B., & Walker, R. W. (Eds.). (2008). *The military leadership handbook*. Dundurn.

Hughes, R. L., Ginnett, R. C., & Curphy G. (2015) *Leadership: Enhancing the Lessons of Experience*. 8 edition.

Kaufmann, G. og Kaufmann, A. (2015). *Psykologi i organisasjon og ledelse*. 5.utgave Bergen: Fagbokforlaget. (-> Kapittel 10 og 14.)

Sweeney, P. J., Matthews, M. D. & Lester, P. B. (2011), *Leadership in dangerous situations*. Annapolis: Naval Institute Press.

Artikler

Garner, H. C. (2012). *Developing an effective command philosophy*. Army Combined Arms Center Fort Leavenworth KS Military Review.

Johansen, R.B (2019) Profesjonsidentitet i Forsvaret. I Johansen, R. B. (red). *Militær ledelse*. Fagbokforlaget.

Johansen, S.R. (2019) Rettslige rammer for militær kommando. I Johansen, R. B. (red). *Militær ledelse*. Fagbokforlaget.

Fosse, T.H. (2019) Destruktiv ledelse i en militær kontekst. I Johansen, R. B. (red). *Militær ledelse*. Fagbokforlaget.

Utlevert litteratur i forbindelse med Troppssjef Fagkurs